

ponitère et ad Deum redire nequeunt, nisi Christum a Deo missum recipiant: hoc autem faciunt in fine mundi, qui tunc eos per Eliam et Henoch in Jerusalem reducat, convertet et salvabit.

6. CIRCUMCIDET COR TUUM, — id est, auferet superflua et nociva desideria, et duritiam voluntatis tuæ. Unde Septuaginta vertunt περιτεμνεται, id est, circumpurgabit cor tuum; vide dicta Levit. cap. xxvi, vers. 41.

9. REVERTETUR UT GAUDEAT. — Non quasi mutabilis sit Deus, ut nunc gaudet, nunc doleat; sed antropopathos de Deo loquitur Scriptura. Homines enim cum alicuius miserentur, eumque in gratiam recipiunt, letantur de ejus bonis et felicitate, cum prius eum odissent, et in ejus penis ac ærumnis letati fuissent. In Deo autem nulla harum passionum est temporalis vicissitudo; sed ab æterno letatus est Deus, simul et semel unico actu, de toto ordine punitionis et premiorum, qui per omnem æternitatem decurret, et his illis obveniet, atque in eo actu, eaque letitia semper perseverat et perseverabit.

10. SI TAMEN AUDIERIS VOCEM DOMINI DEI TUI. — Si enim vis ut audiat te Deus, tu prior eum audi, vel exterius per legem, Scripturam aut coniectionem, vel interius per sanctam inspirationem loquentem. Si vis ut Deus faciat voluntatem tuam, tu prior facio quæ ipse vult et mandat. Si vis ut ipse revertatur ad te, tu pariter revertere et occurre illi. Si vis ut ipse gaudeat super te, tu quoque gaude super illo. « Delectare in Domino, et dabit tibi petitiones cordis tui. »

Hinc viri sancti omnia quæ petunt a Deo impetrant, quia vicissim faciunt quidquid ab eis exigit Deus. Ita S. Dominicus dicebat se nihil unquam postulasse a Deo, quod non protinus obtinisset; eumque subderet unus: Pete ergo ut D. Conradus (Doctor is erat celebris) fiat tui Ordinis: Difficile, ait, hoc quidem est, attamen si petam, futurum confido. Petiit, totaque nocte oravit, et ecce mane accurrit Conradus stimulatus a Deo, habitumque Ordinis a S. Dominico flagitavit et accipit. Quod ergo nos orantes subinde non exaudiat Deus, causa est quod nos non audiamus eum, nec obediamus voci ejus. O quanti fieremus apud Deum, si ei semper studiosè auscultarem et obsequeremur! Solebat S. Franciscus, audiens internam Dei inspirationem etiam in itinere, consistere, totisque ad eam attendere dicens: Loquere, Domine, audit servus tuus; et quamdiu inspiratio durabat, consistebat, eique humiliter et attentè auscultabat, moxque eam opere adimplebat; hinc tantus evasit.

E contrario non patitur Deus se contemni, suamque vocem negligi; est enim hoc indignum et injurium Deo: unde ipse tales punit deserendo eos, sinendoque ut ruant in gravia mala et peccata. Hoc est enim quod ipse comminatur Prov. cap. i, 24: « Quia vocavi, et renuistis, etc., ego quoque in lateribus vestro ridebo. » Qui ergo

sapit, audiat illud Psalms: « Hodie si vocem Domini audieritis, nolite obdurare corda vestra. »

11. MANDATUM HOC, etc., NON SUPRA TE EST, — ut possis te excusare, et dicere: Non possum illud attingere, ut sciam et compleam. Hebraice est, *mandatum hoc non est a te separatum nec remotum.*

14. SED JUXTA TE EST SERMO, IN ORE TEO, ET IN CORDE TEO, — *q. d.* Habes legem Dei ad manum, ut in corde, id est memoria, eam rumines eamque ore proloquaris. Hunc locum citat Apostolus, *Roman. x*, et allegorice pulchreque, ut docet S. Augustinus, *Quæst. llll*, accommodat eum fidei, ut ostendat quam facile per eam homo justificari possit: nec enim ad hoc opus est ut quis ascendat in cælum, et inde nobis Christum deducat, ut videamus Christum, et videntes salvi fiamus; sed satis est credere Christum esse Deum, et nostri causa de cælo descendisse. Sic non est opus ut quis ad inferos descendat, et inde Christum a mortuis ad vitam reducat; sed sufficit ut credamus Christum divina virtute resurrexisse: hoc autem credere corde, et ore profiteri est facillimum. Vide dicta ad *Roman. x*, 6.

15. CONSIDERA QUOD HODIE PROPOSEREM IN CONSPPECTU TEO VITAM ET BONUM, ET E CONTRARIO MALUM ET MORTEM, — scilicet « in liberam prædam, ait S. Chrysostomus. Quasi enim liberum quoddam voluit esse accipium mortis ac vite, ut in alto veluti suspensa, animabus fidelium exponeretur ad prædam. » Hæc allusit Sapiens, *Ecclesi. xv, 17*: « Apposuit tibi aquam et ignem: ad quod volueris porrigere manum. Ante hominem vita et mors, bonum et malum: quod placeverit ei, dabitur illi. Hominis arbitrium, ait ibidem Janseus, Deus quasi suspendit in æthere inter duo elementa: aquam, in symbolum refrigerii vite æternæ; ignem, in expressionem tormentorum apud inferos. »

16. AMBULES IN VHS EIUS, — legi ejus studiosè et continue obediendo. Nola: Scriptura crebro utitur verbo ambulandi, quia fidelium est nunquam stare, sed semper progredi in via Domini. « Nunquam, ait S. Bernardus, epist. 233 ad *Garricum*, justus arbitratur se comprehendisse; nunquam dicit: Satis est; sed semper esurit sititque justitiam: quia in æternam se divino mancipavit famulatu. » Hinc *Proverb. iv, 18*, dicitur: « Justorum semita quasi lux splendens procedit, et crescit usque ad perfectum diem. » Et *Psal. lxxxviii, vers. 8*: « Beatus homo cujus est auxilium abs te: ascensiones in corde suo disposuit, etc., ibunt de virtute in virtutem. » Præclare S. Bernardus, *epist. 233*: « Ibi tu, Christiane, fige tui cursus profectusque metam, ubi Christus posuit, qui nusquam stetit, sed exultavit ut gigas ad currentem viam, factus obediens usque ad mortem. »

19. TESTES INVOCO HODIE CŒLUM ET TERRAM. — Quomodo cælum et terra testes sint, tum legis,

tum prævaricationis, tum vindicte diviniæ, explicat cap. iv, vers. 26.

QUOD PROPOSEREM VOBIS VITAM ET MORTEM. — Ita legendum cum Romano, Hebreo, Chaldeo et Septuaginta, non autem, *vitam et bonum, q. d.* Si legem hanc serves, promitto tibi vitam hic longævam et felicem: sin eam violes, comminor et prædico tibi mortem celerem et miseram, eamque et præsentem et æternam. Elige ergo unum e duobus.

20. IPSE EST ENIM VITA TUA, ET LONGITUDO DIE-

rum tuorum, — *q. d.* Deus est effective vita et longævitas tua, quia scilicet ipse prolongabit tibi vitam, si ejus legi obedias. Unde *Act. xvii*, dicitur: « In ipso, » id est, per ipsum, « vivimus, movemur, et sumus. »

Pulehre S. Dionysius, cap. vi *De Divin. Nom.*, Deus est doctus Deum esse vitam in se essentialem; rursum cum esse vitam causalem vite animalium, plantarum, hominum, angelorum et beatorum: *Primo*, essentiali, *Secundo*, eamque triplicem, *primo* exemplarem, *secundo* efficientem, *tertio* finalem.

CAPUT TRIGESIMUM PRIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Moses roborat populum et Josue, ut pergant in Chanaan. Secundo, vers. 9, scribit Deuteronomium, illudque jubet legi populo, in anno septimo remissionis. Tertio, vers. 14, alloquitur et instituit Josue loco Moysi. Quarto, vers. 19, jubet scribi canticum cap. seq., illudque ab Israelitis edisci et cani. Quinto, vers. 26, jubet Deuteronomium in latere arce servari.

1. Abiit itaque Moses, et locutus est omnia verba hæc ad universum Israel, 2. et dixit ad eos: Centum viginti annorum sum hodie, non possum ultra egredi et ingredi, præsertim cum et Dominus dixerit mihi: Non transibis Jordanem istum. 3. Dominus ergo Deus tuus transibit ante te: ipse delebit omnes gentes has in conspectu tuo, et possidebis eas; et Josue iste transibit ante te, sicut locutus est Dominus. 4. Facietque Dominus eis sicut fecit Sehon et Og regibus Amorrhæorum, et terræ eorum, delebitque eos. 5. Cum ergo et hos tradiderit vobis, similiter facietis eis sicut præcepi vobis. 6. Viriliter agite, et confortamini, nolite timere, nec paveatis ad conspectum eorum; quia Dominus Deus tuus ipse est ductor tuus, et non dimittet, nec derelinquet te. 7. Vocavitque Moyses Josue, et dixit ei coram omni Israel: Confortare, et esto robustus; tu enim introduces populum istum in terram, quam daturum se patribus eorum juravit Dominus, et tu eam sorte divides. 8. Et Dominus qui ductor est vester, ipse erit tecum: non dimittet, nec derelinquet te; noli timere, nec paveas. 9. Scripsit itaque Moyses legem hanc, et tradidit eam sacerdotibus filiis Levi, qui portabant arcam fœderis Domini, et cunctis senioribus Israel. 10. Præcepitque eis, dicens: Post septem annos, anno remissionis, in solemnitate Tabernaculorum, 11. convenientibus cunctis ex Israel, ut appareant in conspectu Domini Dei tui in loco quem elegerit Dominus, leges verba legis hujus coram omni Israel, audientibus eis, 12. et in unum omni populo congregato, tam viris quam mulieribus, parvulis et advenis, qui sunt intra portas tuas: ut audientes discant, et timeant Dominum Deum vestrum, et custodiant, impleantque omnes sermones legis hujus; 13. filii quoque eorum qui nunc ignorant, ut audire possint, et timeant Dominum Deum suum cunctis diebus quibus versantur in terra, ad quam vos, Jordane transmissis, pergitis obtinendam. 14. Et ait Dominus ad Moysen: Ecce i prope sunt dies mortis tuæ; voca Josue, et state in tabernaculo testimonii, ut præcipiam ei. Abierunt ergo Moyses et Josue, et steterunt in tabernaculo testimonii. 15. Apporuitque Dominus ibi in columna nubis, quæ stetit in introitu tabernaculi. 16. Dixitque Dominus ad Moysen: Ecce tu dormies cum patribus tuis, et populus iste consurgens fornicabitur post deos alienos in terra, ad quam ingreditur ut habitet in ea: ibi derelinquet me, et irritum faciet fœdus quod pepigi cum eo. 17. Et irascetur furor meus contra

VERS. 16.
Fidelium
est semper
progredi in
virtute

DEUS EST
VITA.
PRIMO,
ESSENTIALI,
SECUNDO,
EAMQUE
TRIPLEM,
EAMQUE
TRIPLEM.

enim in die illo : et derelinquam eum, et abscondam faciem meam ab eo, et erit in devoracionem; invenient eum omnia mala et afflictiones, ita ut dicat in illo die: Vere quia non est Deus mecum, invenerunt me hæc mala. 18. Ego autem abscondam, et celabo faciem meam in die illo, propter omnia mala que fecit, quia secutus est deos alienos. 19. Nunc itaque scribite vobis canticum istud et docete filios Israel: ut memoriter teneant, et ore decantent, et sit mihi carmen istud pro testimonio inter filios Israel. 20. Introducam enim eum in terram, pro qua juravi patribus ejus, lacte et melle manantem. Nunquam comederint, et saturati crassique fuerint, avertentur ad deos alienos, servient eis: detrahentque mihi, et irritum facient pactum meum. 21. Postquam invenerint eum mala multa et afflictiones, respondebit ei canticum istud pro testimonio, quod nulla delebit oblivio ex ore seminis sui. Scio enim cogitationes ejus, quæ facturus sit hodie, antequam introducam eum in terram, quam ei pollicitus sum. 22. Scripsit ergo Moyses canticum, et docuit filios Israel. 23. Præcepitque Dominus Josue filio Nun, et ait: Confortare et esto robustus: tu enim introduces filios Israel in terram, quam pollicitus sum, ex ego ero tecum. 24. Postquam ergo scripsit Moyses verba legis hujus in volumine, atque complevit: 25. præcepit Levitis, qui portabant arcam fœderis Domini, dicens. 26. Tollite librum istum, et ponite eum in latere arce fœderis Domini Dei vestri, ut sit tibi contra te in testimonium. 27. Ego enim scio contentionem tuam, et cervicem tuam durissimam. Adhuc vivente me et ingrediente vobiscum, semper contentiosus egistis contra Dominum: quanto magis cum mortuus fuero? 28. Congregate ad me omnes majores natu per tribus vestras, atque doctores, et loquar audientibus eis sermones istos, et invocabo contra eos coelum et terram. 29. Novi enim quod post mortem meam inique ageritis, et declinabitis cito de via, quam præcepi vobis: et occurrent vobis mala in extremo tempore, quando feceritis malum in conspectu Domini, ut irrite sitis eum per opera manuum vestrarum. 30. Locutus est ergo Moyses, audiente universo cœtu Israel, verba carminis hujus, et ad finem usque complevit.

1. ABIT ITAQUE MOYSES, ET LOCUTUS EST, — Id est, addidit ergo, vel cepit loqui Moyses verba ista, quæ sequuntur: Hebræi enim per *egredi, abire, surgere*, sæpe intelligunt incipere: « abivit » ergo, id est, cepit. Ita Abulensis et Oleaster.

2. NON POSSUM ULTRA EGREDI ET INGREDI, — non possum ultra vos ducere, et esse dux vester, tum propter senium, tum quia Deus prohibuit me ingressu terræ promissæ, ut sequitur. Ita Oleaster.

3. DOMINUS ERGO DEUS TUUS TRANSIIT ANTE TE, — non mutando locum, sed operando et debellando hostes tuos, *q. d.* Deus erit dux tuus usque in Chanaan.

SCRIPSIT ITAQUE MOYSES LEGEM HANC, — puta Deuteronomii. Nota: Scripsit hæc (æque ac canticum sequens, cap. xxxii, ut patet vers. 22 hie) Moyses, antequam ea diceret et promulgaret populo. Nam eadem die, quæ hæc dixit Moyses, et populo benedixit, ascendit in montem Nebo, ut patet cap. sequent. vers. 48, ibique mortuus est: nec enim Moses potuisset eodem die totum Deuteronomium dicere simul, et scribere. Ita Abulensis.

Hinc videtur quod Moyses totum Deuteronomium non dixerit unica vice: tum quia hoc lon-

gum et molestum fuisset; tum quia postquam cepit illud proloqui, antequam finiret, scripsit illud, ut hic dicitur.

10 et 11. POST SEPTEM ANNOS (computandos a vers. 10 et 11.

ANNO REMISSIONIS, IN SOLEMNITATE TABERNACULORUM, etc., LEGES VERBA LEGIS HUIUS. — Quolibet ergo anno septimo, publicæ legi debebat Deuteronomium, coram omnibus, etiam parvulis. Nam primæ impressiones sunt fortissimæ. Unde Aristoteles: Magni, ait, interest a juventute sic vel sic assuescere. Hinc et Plato jussit homines a teneris instrui ad recte letandum et tristandum, quia in his perfecta disciplina est, ut scilicet letetur de virtutibus, tristetur de vitiis.

Mystice, annus septimus remissionis est temporis gratiæ, in quo Christus et Apostoli secundam legem, puta Evangelicam, promulgaverunt. Ita Cyrillus in *Glaphyris*.

13. FILII QUOQUE EORUM QUI NUNC IGNORANT, — puta parvuli, qui nihil adhuc noverunt, Ideoque pariter ignorant hæc Dei legem.

16. POPULUS ISTE CONSURGENS FORNICABITUR POST DEOS ALIENOS, — sequetur deos alienos, eosque colet me deserto; idololatria enim a Prophetis vocatur fornicatio.

dixit
Moses
per vi-
ces.
Vers. 10
et 11.

Perfectio
est, dicitur
de rebus
instaurati-
onariis.

17. ABSCONDAM FACIEM MEAM AB EO, — subtrahendo a meam protectionem.

19. SCRIBITE VOBIS CANTICUM ISTUD (puta canticum hoc de quo cap. xxxii), ET DOCETE FILIOS ISRAEL, UT, etc., SIT PRO TESTIMONIO, — scilicet propriæ iniquitatis et justitiæ divini.

21. POSTQUAM INVENERINT EUM MALA, etc., RESPONDEBIT EI CANTICUM ISTUD, — *q. d.* Tunc carmen hoc, quod pangam cap. seq., testabitur populo Hebræo quod deliquerit, et a Deo desciverit, cum scilicet reipsa viderit, sibi ea mala accidisse quæ in carne hoc intentabo et prænnuntiabo desertoribus Dei.

SCIO ENIM COGITATIONES EJUS, QUÆ FACTURUS SIT HODIE, — *Ts hodie* referendum est, non ad *facturus sit*, sed ad *scio*, *q. d.* Scio hodie et ex nunc, ingenium et propensionem populi hujus ad idola et alia mala, quodque illa reipsa facturus sit suo tempore.

26. TOLLITE LIBRUM ISTUM (Deuteronomii), ET PONITE EUM IN LATERE ARCE FœDERIS DOMINI. — Non quod hic liber intra ipsam arcam, in angulo ejus aliquo positus sit, aut poni jussus: nam in arca tantum repositæ fuerunt tabule legis, ut patet III Reg. vii, 9, et I Paral. v, 10; sed quod ad latus arce, ut habent Hebræi, hoc est extra arcam, in limbo, sive sinu ejus, vel prope eam, una cum virga Aaronis, et urna continente manna, inquit Abulensis, collocatus sit, ex quo loco postmodum edificato templo, translatus videtur ad gazophylacium, sive ad locum thesaurorum, ut colligitur II Paral. xxxiv, 14.

27. EGO SCIO CONTENTIONEM TUAM, ET CERVICEM DURISSIMAM, — *q. d.* Quia tu, o popule Hebræe, es contumax, et propensus ad contentionem et rebellionem, possesque procaciter negare, quod unquam tibi data fuisset a me hæc lex; ideo volo, ut liber hie legis reconducatur in arca, indeque contra te in testimonium proferatur, cum opus fuerit. Nota: alloquitur hic Deus Levitis quasi totum populum, quia illi, utpote sacerdotes et Levite, totum populum representabant.

28. INVOCABO CONTRA EOS COELUM ET TERRAM, — ut sint testes eorum quæ dico, scilicet futuræ eorum tam transgressionis, quam punitionis. Unde canticum sequens, quod est de hac re, sic oritur: « Audite cœli que loquor, audiat terra verba oris mei. » Vide dicta cap. iv, vers. 26.

29. PER OPERA MANUUM VESTRARUM — per pravationes vestras, *Secundo*, per idola que manibus vestris factis et coletis, Ita Abulensis.

30. LOCUTUS EST ERGO MOYSES, AUDIENTE UNVERSO CœTU ISRAEL. — Hinc videtur per miraculum vox Mosis senilis ita fuisse confortata et adaugeta, ut a singulis audiretur, puta a tribus hominum millionibus, ut dixi cap. i, vers. 1: ita Abulensis.

VERBA CARMINIS HUIUS, — quod scilicet proxime pepigit et cecinit Moyses cap. xxxii.

Nota hic zelum et ultima monita Mosis jam

Monita
prin-
cipi-
um in
morte.

morituri: instat enim ignis ardet, ut populo legem Dei inculcet.

Ita Josue, cap. xxiv, moriturus populum ad legem Dei fodere astrinxit, et saxum ingens erexit quod testis esset adversus eum, ne datam Deo fidem falleret.

Ita David moriturus ad Salomonem filium et regni hæredem ait: « Ego ingredior viam universæ terræ, confortare, et esto vir: et observa ut custodias mandata Domini Dei tui, » II Reg. ii.

Ita Constantius Cæsar, pater Constantini Magni, moriturus coronam filio imponens ad eum et ad Senatum dixit: « Nunc mihi mors vita ipsa dulcior est futura, nunc optatus adest obitus. Nam filium Imperatorem relinquo, qui Christianorum lacrymas absterget et tyrannorum crudelitatem vindicabit. » Deinde ad multitudinem conversus, bono animo omnes esse jussit, qui a vera in Christum pietate non descivissent, addiditque Christum deinceps cum Constantino in armis fore. Ita ex Eusebio Baronius, tom. II, anno Christi 306.

Ita Theodosius Imperator moriturus vocavit filios Arcadium et Honorium, eosque ardenti affectu serio cohortatus est, per salutem ipsorum et republicæ obstans, ut sua vestigia insequentes hoc sibi unico curæ esse vellent, quo fidei et pietatis doctrina pura et incorrupta conservaretur, et ad posteros propagaretur: in eo conatu nullis laboribus ac sumptibus parecerent; nam in hoc uno summam felicitatis esse positam: haec ratione bella, nec ulla alia, recte firmari pacem, confici bella, erigi trophæa, et parari victorias. Ita Theodoretus, lib. V, cap. xvi, et alii.

S. Ludovicus rex moriturus filio suo hæc præcepit: « Fili mi, ante omnia cura ut diligas Deum: nemo enim potest salvus esse nisi Deum amet! Cave ne unquam admittas peccatum mortiferum, sed omnia potius ferre velis genera tormentorum, quam aliquam talem perpetrare culpam. Crebro confitearis peccata tua, deliciasque tibi sapientes Confessarios, qui te possint docere, quid agere, quid vitare te oporteat: coram illis ita te geras, ut audeant sincere et reprehendere, et vitia indicare tibi. Parentibus tuis debes amorem, obedientiam et reverentiam. Semper sis addictus et devotus Romane Ecclesie, et ejus Pontifici haud secus ac spirituali patri te moriguerum præbeas. » Ita habet ejus Vita et Robertus Gagulinus, lib. VII *Histor. Franc.*

Erricus Westgothorum rex convocatis ad se proceribus, prædixit se ad nonum diem e vita mortali transiturum, impetravitque ab illis, ut Alaricum filium in regni solo collocarent. Ei moriens præcepit imprimis, ut Deum diligeret, Dei ministros honoraret, sine consilio procerum fidelium nihil arduum tentaret, subditos amaret, justitiam coleret, clementiam servaret, omnibus se benignum et liberalem exhiberet. Testis est Joannes Magnus, lib. XV *Hist.* cap. ult.

Philippus II, Hispaniarum rex, moriens anno

1600, filio suo Philippo III hæc commendavit : « Deus tibi magnam gratiam fecerit, si te ad eum glorie apicem, in quo me vidi, evexerit; et te, cum me prosperarit. Te ex animo obtestor, ut nunc id assuetus fueris, hujus lecti in quo me vides, et ubi omnis hujus mundi gloria sistit, me-

mineris. Tibi commendo Sedis Apostolice obedientiam, fidei Catholice protectionem, religionis Christiane zelum, republice pacem et in subditos justitiam. Si Deus hæc consilia mea firaverit, suum regem non amiserit hoc regnum, servos cum fructu commutaverit. »

CAPUT TRIGESIMUM SECUNDUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Hoc cepit est canticum egneum Moysi janjam morituri. Moses enim ex Dei instinctu prævidens, quod Hebræi post mortem suam a Deo desciscerent, ideoque graviter ab eo puniendi forent. Primo, cælum et terram in testes invocat, Deique clementiam, justitiam et perfectionem commendat. Secundo, vers. 6, perversam eorum generationem futuram increpat, refricans eis tot Dei in se beneficia, quod post ea delictis dissoluti, a Deo ad idola deflexerint. Tertio, vers. 28, ob peccata, eos a Deo irato, suaque protectione ipsos destitute, variis malis et plagis traditos esse canit. Quarto, vers. 35, promittit Dei misericordiam, et in hostes eorum vindictam, ubi plagis suis admoniti respuerint.

Quocirca Hebræi hoc canticum vocant summarium sive compendium totius legis. Nam facit mentionem magnificentiæ Dei, creationis cæli et terræ, unius Dei colendi, diviti, divisionis linguarum et terrarum, electionis populi Israel, beneficiorum ei a Deo in deserto præstatorum, resurrectionis mortuorum, etc.

1. Audite, cæli, quæ loquor; audiatur terra verba oris mei. 2. Concresecat ut pluvia doctrina mea, fluat ut ros eloquium meum, quasi imber super herbam, et quasi stillæ super gramina. 3. Quia nomen Domini invocabo: date magnificentiam Deo nostro. 4. Dei perfecta sunt opera, et omnes viæ ejus judicæ: Deus fidelis, et absque ulla iniquitate, justus et rectus. 5. Peccaverunt ei, et non filii ejus in sordibus: generatio prava atque perversa. 6. Hæcine reddis Domino, popule stulte et insipiens? numquid non ipse est pater tuus, qui possedit te, et fecit, et creavit te? 7. Memento dierum antiquorum, cogita generationes singulas: interroga patrem tuum, et annuntiabit tibi; majores tuos, et dicent tibi. 8. Quando dividebat Altissimus gentes, quando separabat filios Adam, constituit terminos populorum juxta numerum filiorum Israel. 9. Pars autem Domini, populus ejus: Jacob funiculus hæreditatis ejus. 10. Invenit eum in terra deserta, in loco horroris, et vastæ solitudinis: circumduxit eum, et docuit, et custodivit quasi pupillam oculi sui. 11. Sicut aquila provocans ad volandum pullos suos, et super eos volitans, expandit alas suas, et assumpsit eum, atque portavit in humeris suis. 12. Dominus solus dux ejus fuit, et non erat cum eo deus alienus. 13. Constituit eum super excelsam terram, ut comederet fructus agrorum, ut sugeret mel de petra, oleumque de saxo durissimo. 14. Butyrum de armento, et lac de ovibus cum adipe agnorum, et arietum filiorum Basan: et a hircos cum medulla tritici, et sanguinem uvæ biberet mercatissimam. 15. Incrassatus est dilectus, et recalcitravit: incrassatus, impinguatus, dilatatus, dereliquit Deum factorem suum, et recessit a Deo saluari suo. 16. Provocaverunt eum in diis alienis, et in abominationibus ad iracundiam concitaverunt. 17. Immolaverunt dæmoniis et non Deo, diis quos ignorabant: novi recentesque venerunt, quos non coluerunt patres eorum. 18. Deum qui te genuit dereliquisti, et oblitus es Domini creatoris tui. 19. Vidit Dominus, et ad iracundiam concitatus est; quia provocaverunt eum filii sui et filio. 20. Et ait: Abscondam faciem meam ab eis, et considerabo novissima eorum; generatio enim perversa est, et infideles filii. 21. Ipsi me provocaverunt in eo qui non erat Deus, et irritaverunt in vanitatibus

nis: et ego provocabo eos in eo qui non est populus, et in gente stulta irritabo illos. 22. Levæ succensus est in furore meo, et ardebit usque ad inferni novissima; devorabitque terram cum germen suo, et montium fundamenta comburet. 23. Congregabo super eos mala, et sagittas meas complebo in eis. 24. Consumuntur fame, et devorabunt eos aves morsu amarissimo: dentes bestiarum immittam in eos, cum furore trahentium super terram, atque serpentium. 25. Foris vastabit eos gladius, et intus pavor, juvenem simul et virginem, lactentem cum homine sene. 26. Dixi: Ubinam sunt? cessare faciam ex hominibus memoriam eorum. 27. Sed propter iram inimicorum distuli, ne forte superbirent hostes eorum, et dicerent: Manus nostra excelsa, et non Dominus, fecit hæc omnia. 28. Gens absque consilio est, et sine prudentia. 29. Utinam saperent, et intelligerent, ac novissima providerent! 30. Quomodo persequatur unus mille, et duo fugent decem millia? nonne ideo, quia Deus suos vendidit eos, et Dominus conclusit illos? 31. Non enim est Deus noster ut dii eorum, et inimici nostri sunt iudices. 32. De vinea Sodomorum vinea eorum, et de suburbanis Gomorrhæ; uva eorum uva fellis, et botri amarissimi. 33. Fel draconum vinum eorum, et venenum aspidum insanabile. 34. Nonne hæc condita sunt apud me, et signata in thesauris meis? 35. Mea est ultio, et ego retribuam in tempore, ut labatur pes eorum: juxta est dies perditionis, et adesse festinant tempora. 36. Judicabit Dominus populorum suum, et in servis suis miserebitur: videbit quod infirmata sit manus, et clausi quoque defecerunt, residuque consumpti sunt. 37. Et dicit: Ubi sunt dii eorum in quibus habebant fiduciam? 38. De quorum victimis comedeabant adipem, et bibebant vinum libaminum: surgant et opulentur vobis, et in necessitate vos protegent. 39. Videte quod ego sim solus, et non sit alius Deus præter me: ego occidam, et ego vivere faciam; percutiam, et ego sanabo, et non est qui de manu mea possit eruere. 40. Levabo ad cælum manum meam, et dicam: Vivo ego in æternum. 41. Si aufero ut fulgur gladium meum, et arripuerit iudicium manus mea: reddam ultionem hostibus meis, et his qui oderunt me retribuam. 42. Inebriabo sagittas meas sanguine, et gladius meus devorabit carnes, de erore occisorum, et de captivitate, nudati inimicorum capitis. 43. Laudate, gentes, populum ejus; quia sanguinem servorum suorum ulciscetur, et vindictam retribuet in hostes eorum, et propitius erit terræ populi sui. 44. Venit ergo Moyses, et locutus est omnia verba canticum hujus in auribus populi, ipse et Josue filius Nun. 45. Complevitque omnes sermones istos, loquens ad universum Israel, 46. et dixit ad eos: Ponite corda vestra in omnia verba, quæ ego testificor vobis hodie; ut mandetis ea filiis vestris custodire et facere, et implere universa quæ scripta sunt legis hujus: 47. quia non incassum præcepta sunt vobis, sed ut singuli in eis viverent; quæ facientes longo pervererit tempore in terra, ad quam Jordane transmisso ingredimini possidendam. 48. Locutusque est Dominus ad Moysen in eadem die, dicens: 49. Ascende in montem istum Abarim, id est, Transitum, in montem Nebo, qui est in terra Moab contra Jericho: et vide terram Chanaan quam ego tradam filiis Israel obtinendam, et morere in monte. 50. Quem ascendens iugeris populis tuis, sicut mortuus est Aaron frater tuus in monte Hor, et appositus populis suis: 51. quia prævaricati estis contra me, in medio filiorum Israel, ad Aquas contradictionis in Cades deserti Sin, et non sanctificastis me inter filios Israel. 52. E contra videbis terram, et non ingredieris in eam, quam ego dabo filiis Israel.

1. *AUDITE, CÆLI, QUÆ LOQUOR (1). — Hebræice, quia loquor, q. d. Vos, cælum et terra, quæ*

(1) « Sequitur præclarum illud Moysi carmen, supra xxxi, 19, 21, 22, 30 commemoratum, cui adhortationum vi et gravitate, sententiarum præstantia insumptumque

Deo vivitis, et semper obeditis estote testes terrent eorum quæ Hebræis dicturus et prædic-

sublimitate hand facile sicile invenire is. Consilium suum in contextu hoc carmine ipse Moyses indicat xxxi, 29, velle se, quod sciret, suos Israelitas post mortem suam

turus sum. Vide dicta capite iv, versu 26 (1). Tropologie, per celos significatur prepositio- rum ordo, per terram subditorum plebs, inquit S. Gregorius, lib. II *Moral.* xxvi, q. d. Audite, pre- positus, audite, subditi, legem et minas Dei vestri.

2. CONCRECAT IN FLUVIUM DOCTRINA MEA. — Hebraice, *stillel ut pluvia doctrina mea*, scilicet in iorda Hebraeorum; \Rightarrow ergo in ponitur pro *instar*: \Rightarrow in pluviam, id est instar pluviae. Sic enim Hebraei saepe *beth* prepositionis, pro *capit* similitu- dinis usurpant, q. d. Utinam doctrina mea non sit cassa, frustanea et inutilis in vobis, sed fructum afferat, faciatque id quod facit pluvia et ros in agris et herbis, dum eas fecundat! Unde Septua- ginta vertunt, *expectetur ut pluvia doctrina mea*; et Chaldaeus, *sua vis sit ut pluvia doctrina mea, susci- piatur ut ros verbum meum* (2).

Ubi nota: Multis verbis synonymis, vel quasi synonymis, idem dicit Moses tum emphasis, tum hebraismi causa. Solent enim Hebraei, maxime in carmine, posteriore hemistichio idem, vel quasi idem, aliis verbis repetere, quod priore dixerunt; id clarissimum est in psalmis, ut: «Deus, in ad- jutorium meum intende;» hoc enim idem est cum eo quod subdit «Domine, ad adiuvandum me festina;» sic: «Tibi derelictus est pauper,» idem quasi est cum eo quod sequitur; «Orphanum tu eris adiutor;» sic: «Domine, exaudi orationem

corruptum iri, et a via, quam eis precepit, recessoras, mala longo post temporeventura denuntiare. Eo fine post- quam celos et terram gravissimarum suarum adhorta- tionum testes invocasset, et commendationem dicendorum ab insigni utilitate praemisisset (vers. 4, 2), primum populo ingrato beneficia (vers. 5, 6), quibus a Deo af- fectus esset, in memoriam revocat (vers. 3, 4, 6-14). Tum vates merito conspiciunt populum bonis omnibus affluentem terramque securo possidentem, sed a Jove cauta defi- cientem et deo factis carentem. Qua de ingratitude Deum sistit iratus, et poenas non solum minantem, sed eas quoque exequentem. Ubi singulari plane artificio utitur poeta, quod Deum iratum ipsum loquentem in- ducit (vers. 15-22). Laudes denique justi divini iudicii ab aliis gentibus Israelitarum loco a Jova adoptatis de- antate, divino hinc carmini finem imponunt (vers. 43). Hoc carmen non esse Mosi, sed serioris alicujus pro- phetae, de Wette (*Kritik der Israelit. Geschichte*, pag. 893) jam dudum rater omnes censere, et ex carminis elocu- tionis et argumenti praecipuum esse perhibet. Velleim, nominasset Vir doctissimus, unum alterumque hominum eruditiorum, qui ante ipsam Mosi hoc carmen abjudi- casset, aut abjudicandum esse idoneis argumentis de- monstrasset. » Hae apposite Rosenmullerus ad h. l.

Exstat Campegii Vitrinae ad hoc carmen *Commenta- rius, cum Prolegomenis, opus posthumum editum Hermanno Veneno*, Heringae, 1734, in qua. Virtutes hujus carmi- nis emulcavit Lowthius de *S. Hebraeor. Poet.* Praelect. xv. (1) Conf. Virgillii *Aeneid.* lib. XII, 176:

Esto tunc, sol, testis, et haec mihi terra vocanti.

Conf. quoque *Itiad.* III, 276 seqq.

(2) Conf. *Itiad.* III, 222. Verbum וַיִּרְאֶה proprie indicat *illiusi velula*, vel tenuis pluvia. Nam infra xxxiii, 28, *hem* adhibetur de *roris*, unde apparet, illud non inda- rare *pluviam vehementem*.

meam,» idem est cum eo quod sequitur: «Et clamor meus ad te veniat;» et ita in aliis plurimi- ma. Sic hic: «Concrecat in pluviam doctrina mea,» idem quasi est cum eo quod sequitur: «Fluat ut ros eloquium meum, quasi imber su- per herbam, et quasi stilla super gramina.»

Nota secundo, apte verbum Dei comparari stillis et rori: quia instar roris animam lenit, humec- tat, pinguefacit, fecundat. Hinc Abbas Pimenion cuidam conquerenti, quod verbum Dei, licet mag- no teneretur ejus desiderio, complecti tamen non posset, respondit: «Mollis admodum natura est aque, lapidum autem durities est ingens; attam- dum guttatim in durum decidit silicem, tandem eum perforat: ita et verbum Dei molle et dulce est, corda autem nostra dura sunt, minus- que ejus capacia. Ejus autem cor qui frequenter et sedulo verbum Dei audit, tandem emolli sit, ut ejus suavitate et fructum plene percipiat.» Quin et Horus Apollo, lib. I *Herog.* xxv: *Aegypti*, inquit, doctrinam indicantes, coelum pingue- hant rorem fundens, eo quod sicut ros mollit et fecundat herbas, non saxa, sic doctrina molliat et imbuit doctiles, non stupidos, duros et indo- ciles.

3. QUIA NOMEN DOMINI INVOCABO, q. d. Domini majestatem colam, laudabo et celebrabo; unde et vos, o Hebraei, DATE MAGNIFICENTIAM DEO NOSTRO, — ejus magnitudinem et laudem deprecian- do. Sic enim haec phrasia accipitur Gen. iv, vers. ult. Hinc e converso, invocari nomen Dei super aliquem, est Deum ab eo coli, illamque Dei esse et vocari servum vel populum, ut dixi cap. xviii, vers. 10.

4. DEI PERFECTA SUNT OPERA, — q. d. Deus invo- candus et magnificandus est, quod opera ejus usquequoque perfecta sint, ita ut nulla ex parte culpam, reprehendi, vel emendari possint; et spe- ciatim hoc opus, quo promisit patribus vestris, dare terram Chanaan, jam tam fideliter et magni-ifice fecit, et pene perfectit, ut perduxerit vos ad ingressum illius terrae, q. d. Dei opera non sunt ut hominum, caduca, manca, incompleta et vitiosa, in quibus pene semper aliquid deest; sed sunt stabilia, completa et perfecta. Rursum, homo cum cepit aliquid opus, saepe illud non perficit, sed mutat conceptum et consilia; item cum pro- misit aliquid, saepe illud non adimplet: Deus au- tem cepta consilia, et promissa sua nunquam revocat, sed semper ea perficit et adimplet; ter- tio, Deus tua, o Israel, o homo, opera imperfecta et vitiosa non creavit, uti non creavit te peccatore- rem, sed tu ea formasti, tu te peccatorem propria voluntate fecisti; nam, ut ait Psaltes: «Imperfec- tum meum viderunt oculi tui; et Osee: «Perditio tua, Israel, tantum in me auxilium tuum:» Dei enim perfecta sunt opera; quarto, nihil est, quod Deus per se aut per alium ad perfectionem non adducat, ait Molina.

Nota: Pro Dei, hebraice est יְהוָה , id est petra,

Vers. 4. Dei opera sunt perfecta quadrilatera. Prius.

vel rupes; talis enim est Deus, tum ob stabili- tatem, immutabilitatem, et fidem in promissis praes- tandis; tum quia firmissime communit et robo- rat se colentes, et in se sperantes (1).

ET OMNES VIE EIUS (omnia opera ejus sunt) JU- DICIA, — id est, sunt justa et aequa: usurpant enim saepe Hebraei ab-tractum pro concreto, ma- xime ubi est emphasis.

Nota hic septem epitheta et attributa Dei: primo, quod sit magnificus; secundo, quod sit *isur*, id est petra immutabilis; tertio, quod sit perfectus in omnibus operibus, ut dicens a Deo illud Sapientis: «In omnibus operibus tuis,» etiam parvis, «procellens esto;» quarto, quod sit jus- tus; quinto, quod sit fidelis; sexto, quod sit ab- solute illa iniquitate, id est sanctissimus; septimo, quod sit rectus, qui nec gratia, nec odio, nec muneribus, nec blanditiis, a recto et aequo dimo- vetur. Haec intulerunt Sancti, utpote Dei filii, ut sint perfecti, sicut Pater eorum celestis perfectus est.

5. PECCAVERUNT EI, ET NON FILII EIUS IN SORDIBUS. — Clare Interpres reddidit Hebraea, quae implexa sunt, dicens quod Hebraei peccaverunt ei, idcirco non sint filii ejus, qui in sordibus peccatorum suorum voluntarii; sed a lotionem suam perne- garint, idcirco sint generatio prava atque per- versa. Hebraea ad verbum habent: «Perversa haec et deorta generatio corrupti sibi (scilicet vias et actiones suas, qui) non (sua) filii ejus in manibus suis.»

Septuaginta per metathesi legentur Hebraea; vertunt enim, *peccaverunt non ei*; quo etiam allud Chaldaeus, *dissipaverunt seipsum, et non illum, filii qui seroierunt idolis*. Quod explicans S. Augustinus, *Quest. LV*, sic ait: Peccaverunt non ei, quia qui peccat, non Deo nocet, sed sibi; aut non ei, subaudi tanquam medico se subdentes, quia po- tentium de peccatis agere noluerunt, nec redire ad Deum, ut ab eo curarentur (2).

GENERATIO PRAVA ATQUE PERVERSA. — Chaldaeus aliter vertit, *ordines mundi perversi sunt propter eam*, q. d. Universa hujus mundi harmonia sol- vidit hoc peccato, uti ostendi Gen. vi, 7.

6. HECCARE REDDIS DOMINO, PUPILLE STULTE ET IN- SPIENS? — Stultus est, inquit Abulensis, qui agit

(1) Ceterum, hanc vocem si copulas cum seqq., erit nominat. absol. Sed plures Interpretes non male cum conjungunt cum *Deo nostro* vers. 3.

(2) אֵלֶיךָ hic locus, quam interpretis misere torserunt, non adeo difficilis est, ut non expeiri possit, modo recte construas. Sunt autem totius commentis vocabula hoc modo struenda. *perditie agit ei*, id est, adversus Deum, *gens prava et dolosa*, scilicet Israelitarum, *non jam filii ejus, sua ipsorum macula*, per suam ipsorum ignominiam; sen, secundum verba scriptoris ipsa, perlitte agit adversus eum — non jam filii ejus, per suam ipsorum ignominiam: — gens prava et dolosa. Te, non filii ejus per appositionem referunt ad subjectum, *sua ipsorum macula* vero appositionis appositio est. Ita Maurer. Alii, *corrupti ei, Deo, filios non jam suos ipsorum pravitatis*.

discordantia rationi; *inspiciens*, qui a recte iudi- cando deficit. Unde proprie, *stultus est*, qui pravum et perversum habet iudicium, indeque prava affectiones et perversas operationes producit. Nam cum tria, ut ait Aristoteles, initio lib. VI *Ethic.*, sint humanorum actuum principia, scilicet intellectus, voluntas, et sensus; si sensus et sensuales illecebre depravent intellectum, hic deprava- bit voluntatem, quae effluax et proxima est causa omnium actionum humanarum; itaque illo pa- riter depravabuntur.

NEQUID NON IPE EST PATER SUUS, QUI POSSEDIIT TE, ET FEUIT, ET CREAVIT TE? — Pro qui possedit te, non potest ex Hebraeo, qui comparavit, vel emit te, re- dimendo videlicet te ab Aegyptiis, et sibi adscen- dendo, ut esses hereditas homini, ut sit hic cli- max, sive gradatio; nam Deus primo, redemit te; secundo, fecit, id est formavit, te in Sina, in suam Ecclesiam, populum et republicam; tertio, creavit, hebraice, *firmavit*, et stabiliti te tumque regnum. Ita et Septuaginta.

Abulensis אֵלֶיךָ proprie accipit; unde in- fert: «Moses, ait, probat hic Deum esse colendum septem rationibus: prima est ratione creationis, quae attestatur verum Deum, et infirmum poten- tum, qui verissime debetur latra, et nulli alteri rei.» Verum sic אֵלֶיךָ , debet procedere אֵלֶיךָ possedit. Sensus ergo, quem ex Hebraeo dadi, mag- nis tribetur genitibus; praesertim, quia Moses pec- catoriam hic dicit titulum Iudeis, quo ipsi pra- aliis gentibus electi, obstricti erant Deo, ut patet ex sequent.

7. MEMENTO DIERUM ANTIQVORVM, — dierum pris- corum, hebraice, *dierum saeculi*: quod etiam ac- cipi potest de diabus mundi, q. d. Revoca in me- moriam dies, ex quo mundus esse coepit, et invenies Deum creasse omnes homines, teque et tuos parentes, ac patrem se gessisse erga eos et te, teque ex omnibus gentibus elegisse, et heredi- tatem hanc optimam Chanaanem tibi praeparasse.

8. QUANDO DIVIDIT AB ALTISSIMO GENTES, ETC., CONSTITUIT TERMINOS POPULORVM AB IN- TERIORIBUS FILIORUM ISRAEL. — Procopius et Lyranus sic expli- cant, q. d. Quando Deus in Babel divisit et dis- persit gentes, tot gentes constituit, quod erant por- tione in populo Israel, quae cum Jacobo ingressae sunt Aegyptum, puta septuaginta: Hebraei enim in divisione linguarum, et dispersione gentium apud turrim Babel, septuaginta ponunt linguas, aequae ac gentes divisaes et dispersas. Verum non fuisse septuaginta, sed multo pauciores, ostendi Genes. x (3).

Sensus ergo est: Quando Deus in Babel gentes dispersit, statuit terminos regionum et terrarum filii omnibus, idque ad hoc, ut scilicet tantum terre spatium filius Israel necdum natus, sed nasciturus, ad habitandum scerneret et eximeret.

(3) Censet Maurer voce *populorum* tribus populi Israe- litici poetice designari.

quantum noverat ad numerum eorum, atque commodam singulorum habitationem requiri et sufficere, q. d. Ex tunc Deus terram Chanaan designavit et terminavit, ne ab aliis occuparetur, quam a Chananeis, qui delendi et expellendi erant ab Hebraeis, ita Ozaester et Cajetanus, quem vide. Nota hic quantum curam sui populi ab olivariis temporibus gesserit Deus.

Anagoge, Rupertus: Constituit, ait, Deus, ut daret genus humanum, donec impleatur terminus et numerus electorum.

Septuaginta vertunt, *constituit terminos gentium, sicut numerum angelorum Dei*, quasi angeli hic vocentur filii Israel, id est filii Dei, qui dicitur heretice Israel, id est dominator, vel princeps fortis: quod multi sic explicant, q. d. Constituit Deus singulis populis et gentibus angelos custodes et quasi prepositos. Sicut enim singuli homines, ita et singulae gentes suam habent angelum, vel archangelum, quasi custodem et prepositum. Ita Origenes, hom. 11 in Num., ubi addit hos angelos in Babel divisisse linguas, et singulis gentibus suam indidisse; de qua re dixi Gen. x et xi; sic explicat et Rufinus in *Expos. Symboli* apud Cyprianum, tom. III; Chrysostomus, hom. 3 in *roist. ad Coloss.*; Procopius et Severus in *Caten. Cantic. S. Script.* quam edidit Caraffa. Rursum Origenes loco citato alium sensum adjungit, q. d. Initio sæculi alterius, rursus Deus dividit filios Adam; ut qui non poluerint ita mundi esse cordis, ut ipsam videant Domini, et esse portio Domini, instar Israelis, videant sanctos angelos, et sint secundum numerum Angelorum Dei. Verum haec sensus uti novus, ita temerarius est et erroneus.

Secundo, alii de singulis hominibus explicant, q. d. Deus creavit tot homines, quot eis designavit angelos custodes; cuique enim homini suum dedit angelum.

Tertio, S. Gregorius, hom. 34 in *Evang.* sub medium, sic explicat: «Superna, inquit, illa civitas ex hominibus et angelis constat, ad quam tanti (tam multi) descendunt hominum, quanti (quam multi) illis remanserunt angelorum;» sic et Rabanus.

Verum hoc incertum est. Alii enim eque probabiliter putant tot fore homines salvandos, quot ex celo occiderunt demones: eorum enim ruina instauranda est per homines. Demones autem videtur esse pauciores angelis: Lucifer enim tantum traxit secum tertiam partem stellarum, Apoc. XII, 4. Certum est versioem Septuaginta hic non esse litteralem, nec genuinam: nec enim filii Israel ad litteram sunt angeli Dei; quare prior sensus nostri interpretis genuinus est, ut patet ex Hebræo et Chaldeo, item Aquila et Symmacho, qui omnes habent *filiorum Israel*; unde et in Septuaginta pro *angelorum Dei*, legendum puto, *filiorum Israel*, uti nonnulla eorum exemplaria habere testatur Origenes, hom. 28 in Num., et alii (1).

(1) Alexandrina versio non arguit variam lectionem in

9. PARS AUTEM DOMINI EJUS: JACOB FUNICULUS HEREDITATIS EJUS. — Ex Hebræo aptius veritas, pars enim, etc.; ita Chaldaeus, q. d. Non unum est quod Deus ita amarit filios Israel, ut iuxta numerum eorum constituerit terminos populorum, quia Jacobus, sive Israelite sunt populus ejus, et quasi portio hereditaria, que hic vocatur funiculus, qui olim eam funibus dimetri, et inter fratres dividi re solebat, ut patet *Amos vii*, vers. ult.: unde *Funiculus* capitur pro ipsa hereditate, ut *Psal. xv. 6*: «Funes ceciderunt mihi in præclaris;» quod more suo explicat, subdens: «Etenim hereditas mea præclara est mihi.» Similia sunt *Psal. lxxvii. 53*; *Sophoniae ii. 5*, et alibi.

10. INVENTI (DEUS) EUM (POPULUM SUUM, SIVE ISRAELEM) IN TERRA DESERTA. — q. d. Dominus apparuit in columna nubis Israeli, extra erroret in deserto, ibique cepit eum deducere in terram promissam. Dicitur autem quod invenit eum in deserto, quia in Ægypto Israel serviebat idolis, et iungebatur Ægyptiis, in deserto autem, puta in Sina, allectus est in populum et Ecclesiam Dei (2).

CUSTODIVIT QUAM PUPILLAM OCULI SUI. — Vide quanta sit sollicitudo, cura, providentia et custodia Dei erga suos: scilicet quanta est hominis circa rem charissimam, tenerimam et pretiosissimam, scilicet pupillam oculi sui.

Hinc Judæorum illa philautia, ut R. David audeat dicere, Deum nullam aliarum gentium curam aut providentiam habere, nisi quatenus aliquo modo pertinet ad Israel; hoc est, Deum non punire alias gentes, nisi quatenus nocent aut injuriam faciunt Israeli: nec his benefacere, nisi quatenus Israel em juverint aliqua in re. Verum hæc tam stollida, quam blasphema est ipsius amentia.

11. SICUT AQUILA PROVOCANS AD VOLANDUM PULLOS SUOS, etc., EXPANDIT ALAS SUAS (3). — q. d. Deus, ut aquila, Israel em quasi pullum suum per varia signa in Ægypto ad inde exeundam et evolandum

textu hebræo, nec ipsa est corrigenda; sed potius respicere videtur antiquissimum Judaorum traditionem, Deum in divisione populorum singulis populis et regionibus singulos angelos attribuisse, qui illorum curam haberent, præter populum Israeliticum, quos Deus ipse immediate curam in se suscepit.

(2) Invenit, veluti rem ad nullius potestatem attentam primas occupavit, sibi vindicavit. Poëticè hoc expressum, ait Rosenmüllerus, quia poëta omnis pluribus sensibus statim ad ea tempora transiit, quibus Israelite Nomadum more Arabiam deserant pererrant. Neque est querendum, quomodo dici possit, Deus incensus populum in deserto, in quod eum deduxerat.

Pro in loco horribis, in hebr. est in deserto vitulatus ferarum, puta, nocta ad fontes conventionium. Pro dicitur aut hebr. vertunt, curam ejus gessit, collato arab. *considerare at quid accuratius.*

(3) Hodieranorum plerique vers. 11 sic vertunt, *sicut aquila feret nidum suum, et super pullos incubat, detrahe, etc.* Sed perperam, ut ait Maurer, qui veterum interpretationem bene tuetur.

provocavit, eumque jam exire parantem, voluit in expansis providentia suis alis assumptis, protexit et subvexit, tum per se, tum per angelum via ducem, tum per columnam ignis et nubis.

Nota: Aquila est symbolum Dei: primo, quia ipsa est regina avium; secundo, quia est fecunda et longæva; tertio, quia est simularum solis: ipsum enim detectis et immotis oculis aspiciat; quarto, quia alie aves cum sursum ascendunt obliquè tramite, sola aquila recto in altum evolat: hinc a Poëtis aquila vocatur Jovis avis, ut «celo imperium Jovis extulit ales;» quinto, proprie hic apteque Deus comparatur aquilæ, ob singularem ejus in pullos amorem, de quo ita scribit S. Hieronymus in *Isaie lxxv*: «Inter ceteras animantes omnes, aquilarum quidem maximus in pullos est amor, que in excelsis et inaccessis locis nidos collocat, nec coluber fetus violet. Amethystum quoque inter pullos ejus lapidem reperiri scribunt, quo omnia venena superentur. Si hoc verum est, recte affectus Dei in suas creaturas aquilis comparatus est, qui omni studio protegit liberos suos, nec draco et coluber antiquus diaboli obrepit novellis fetibus, ut ad nomen lapidis, qui ponitur in fundamentis Sion, omnes adversariorum insidias frangantur.»

Pulchre, docte et pie S. Ambrosius, lib. II *De Salam.* cap. II, Christum Salvatorem aquilæ comparat, ob alias quatuor analogias; primo: «Quemadmodum, inquit, aquila colona quasi mater nihil semper unius est, nec ad procreandam solem aliquid quandoque cubile perquirat; secundo, quod cum primò calidis ovibus mature ortu fetus eruperit interior, pullos educit implens, hos contra faciem fervidi solis opponit, ut qui egram et invalidam curso radiorum appulsa aciem submiserit oculorum, materno damnatus arbitrio et a fratrum consortio separatur, et deiciatur in terram; tertio, sicut avis inimica serpentum est, quos cum in aera alarum remigio subnectendo supportat, hos adneco rostro, et armatis quasi quibusdam telis, pedibus suis lacerat ac divellit, quos cum devorat, calore suo interno noxium illud virus extinguit: ita primo, Christus Dominus unam diligit Ecclesiam, ut aquila nidum suum, quam ab æstu persecutionum alarum suarum defendit umbraeule; secundo, sic quoque extra Ecclesiam projecti in quibus fides lumen infirmum est, qui inquam Evangeliorum lucem vitis secularibus inquinati ferre non possunt; tertio, ut aquila serpentes devorat, et eorum venena calore concoquit interno: ita et Christus Dominus noster draco perussio, id est diabolo lacerato, dum humanum sibi corpus assumit, peccatum illud, quod hominem tegebant obnoxium, tanquam perniciosum virus extinguit, sicut Apostolus ait: Et de peccato damnavit peccatum in carne sua; et alibi: Qui cum peccatum non nosset, pro nobis peccatum fecit.» Et inferius addit quarto: «Aquila non aliquid rapere voluerit, non vestigia umbra-

lat terras, sed excelsum eligit locum: sic et Christus alta cruce suspensus; tonante strepitu et terribili volatu impetum ab inferis fecit, sanctosque rapiens ad superna remeavit.» Adde quinto: sicut aquila altissime volat, ita Christus supra omnes celos ascendit; unde illud Prov. xxx: «Tria sunt mihi difficilia, etc., viam aquilæ in celo,» S. Ambrosius loco citato, de Christo in celum ascendente intelligit. Et sexto, aquila libris est, et prædam quam cepit cum aliis avibus communiat: ita et Christus prædam æternæ beatitudinis cum Sanctis partitur. Septimo, aquila visus acie pollet, et eminus remota prospicit: ita Christus Deus noster humilia respicit in celo et in terra, qui in altis habitat.

13. CONSTITUIT EUM SUPER EXCELSAM TERRAM. — Hebræice, *equitare fecit eum super excelsam terram*, quia terra promissa alta et montuosa est. Nota: Prophetice hic et in sequent. ponitur præteritum pro futuro; *constituit*, id est brevi et certo constituit, et in sua prædestinatione ac presentia jam constituit.

UT SUGERAT MEL DE PETRA. — q. d. In Chanaan Israel tantam habebit mellis copiam, ut etiam in petris apse sponte mellificent.

OLEUQUE DE SAXO DURISSIMO. — ut scilicet etiam inter saxa oleæ mire fructificent, et copiose olivæ producant, quæ oleum abunde, vel sponte distillant, vel expressè emittant et effundant. Adde oleas et olivæ amare solum saxosum, in eoque mira nature et Dei providentia meliores et plures succrescere, uti videmus fieri Tibure; Tibur enim in monte et rupe situm oleis et olivis optimis abundat: unde oleum Tiburtinum tota Italia celebratur.

Allegorice S. Gregorius, hom. 26 in *Evang.*: Petra, inquit, id est Christus, mel dedit, id est miraculorum dulcedinem discipulis ostendit; dedit et oleum sacrum unionis: cum post resurrectionem Spiritum Sanctum in eos misit.

Et Ambrosius, lib. II *De Salomone*, cap. IX: Per mel, ait, significabatur quod Deus quidem daturus esset Evangelii suavitatem; pro oleum, quod daret Spiritum Sanctum per christi matrem unionem.

Tropologicè, hæc aliquid adaptant Religioni et Religiosis; hos enim custodivit Deus super excelsam terram, puta Religionis statum, ut fructus celestes carpant, ut divine consolationis melle pascantur, oleoque celesti perungantur. Religio enim est terra excelsa fluens lacte et melle; est «mons pinguis, mons conculgatus, mons in quo benepacitum est Deo habitare in eo,» *Psal. lxxvii*; est «hortus conclusus,» *Cantic. iv*, in quo Religiosus velut arbores plantatur, que Deo jucundissimos profertur fructus; est «fons signatus,» mundi situm exstinguens; est «turbis eburnæ,» castitatis eboræ undique septa; est «turbis David,» ex qua mille pendunt clypea, omnis armatura fortium, *Cant. iv*. Omnis enim adversus vim armatura in Heliæne reperitur; veluti armamenta

rum unum est Religio, ex quo sola adversus demones in carnem et mundum promittitur. « Murus est, nuper quem edificata sunt propugnacula argenti, » *Cont. viii.* id est tria vota, paupertatis, castitatis et obedientie. « Ostium cœli est compactum tabulis cedrinis, » virtutum omnium. Denique de ea recte dicitur cum Jacobo: « Quam terribilis est locus iste! non est hic aliud nisi domus Dei, et porta cœli. » Est enim Religio terribilis demonibus, « ut castrorum acies ordinata; » in ea est secula a terra in cœlum deducens; est status angelicus.

14. CUM ADIPE AGNORUM, ET ARIETUM FILIORUM BASAN, — id est arietum, qui nutriuntur in optimis et pinguisimis pascuis regionis Basan. Basan- nitidem enim, dicitur O^g rege, occuparunt Hebræi, eaque regio uberrima fuit et maxime compascua; unde vacce Basan, et tauri Basan vocantur vacce et tauri pinguisissimi (1).

SANGUINEM OVIS BIBERET. — Poetice succum ex ovis expressum, puta mustum et vinum, vocat « sanguinem, » quia est coloris sanguinei, sive rubri.

15. INCRASSATUS EST DILECTUS. — Hæc omnia præterita prophetice significabant futurum: hæc enim omnia futura prævidebat Moses ita certo, ac si jam facta fuissent. Itaque *incrassatus* est, id est incrassatus opibus, deliciis et luxu in Chanaan; *dilectus*, hebraice *דלית* *tescurum*, id est rectus, ut Noster vertit cap. seq. vers. 3; vocat autem Israelium rectum, quia rectissima fide et religione Deum verum colebat. Noster hic *dilectum* vertit, quia *tescurum* etiam directum, scilicet a Deo, id est dilectum, significat. Et hoc epithetum huic loco magis convenit. Sic enim filii et discipuli a parentibus et præceptoribus dilecti ac laute habiti et pasti, his recumbere solent. Ita Apostolus Juniores viduas ad Ecclesiam alii vetat, quia, inquit, « cum luxuriant fuerint in Christo (græce in *Christum*, id est in Christi injuriam), nubere volunt, » *1 Timothæo*, 11. Possent tertio, *tescurum* deduci a *דלית* *scor*, id est taurus, *q. d. tescurum*, id est inter greges populorum fuit quasi taurus, dux gregis, id est fuit Deo quasi primogenitus, et princeps aliarum gentium: ita Forerius in cap. XLV *Isaia* (2).

RECESSIT A DEO SALTARI SCO, — id est salvatore suo. Ita Septuaginta; Chaldei, *recessit a Deo redemptore suo*, qui scilicet eum ex *Aegyptu* servitute redemit.

16. PROVOCAVERUNT EUM (PROVOCAVERUNT DEUM AD IRAM ET INIUDICIUM) IN DIIS ALIENS, — eos scilicet colendo.

17. IMBOLABUNT DEMONIS. — Hebraice *דמים* *scdm*, id est vastatoribus, qui animas, corpora bonaque omnium suorum cultorum diripiunt et

(1) Pro *bulgrum* in hebr. est *lac spissum* armenti, oppositum *fluidiori lacti* pecoris ovili.

(2) *Tescurum*, id est, *populus rectus, justus*, vocabulum diminutivum. — *דלית* *scdm* *Isaia* dicitur *manducata* vocatur.

devastant: hoc enim faciunt demones, qui summi sunt tyranni.

NOVI RECENTESQUE VENERUNT, — nuper dii esse, haberi et coli coeperunt.

Talia quoque sunt hæreticorum dogmata sive commenta, que proinde Apostolus vocat profanas vocum novitates, a novantibus, id est hereticis, adinventas. Quare *Christiani* præbyteri et diaconi Alexandrini, prefecto ad arrianismum eos adhortanti, responderunt: « Desine his vocibus nos perterrire, a verbis inanius te cohibe; nam nos neque novillum, neque recentem colimus Deum: ac tametsi tu velut fluctibus jactaris, spumam ore temere fundis, et tanquam ventus violentus in nos cum impetu visis, tamen nos ad extremum usque spiritum sumum doctrinæ pietatis firmè adhasuri. » Ita Theodoretus, lib. IV *Hist. cap. xx*.

Verè et apposite dixit noster Ogilbeus in Scotia hoc anno Martyr: « Fides ministrorum Scotiæ tantum est octennis; nam duos primarios articulos fidei, quos ante octo annos etiam libris contra eos editis damnarunt, jam credunt et docent, scilicet regem esse caput Ecclesie, et Episcopos ac episcopatus esse admittendos. » Plus dixit S. Hieronymus, scilicet, « fides hæreticorum esse himestre et trimestre, » quia ipsi in singulos annos, imo menses, sæpe fidei suæ dogmata commutant: « Innovande, inquit S. Hieronymus ad Constantium Imperatorem, fidei usus inolevit; et facta est fides temporum politis, quam Evangeliorum. Periculorum nobis admodum atque etiam miserabile est, tot nunc fides existere, quot voluntates, et tot nobis doctrinæ, quot morus. » Vere noster Frasinus:

Una fides cum sit, quam nos docere parentes:
Cur nanc tot fidibus luditur una fides?

18. DEUM QUI TEGENIT DERELIQUISTI, ET OBLITUS ES DOMINI CREATORIS TUI. — Est admiratio, *q. d.* Qui fieri potuit, o Israel, ut dederis oblivioni Deum, qui parturivit et genuit te, quique fortissimus fortem et validum te procreavit et efformavit? Unde hebræa sic habent, *petra, quæ te genuit, oblitus es (3); oblitus es fortis, qui te parturivit?*

20. ET AT (DEUS PECCATIS ISRAELITARUM IRATUS) ASCENDAM FACI N. BRAX AB EIS (MORUM FAVOREM CURAM, PROTECTIONEM, BENEFICIA ET) HONORUM ENIM SUP. HONORUM EST FACIES: INGRATI SUBTRAHAM ET SUBDUCAM; ITAQUE OTIOSE SPECTABO) ET CONSIDERABO NOTISSIMA FORUM, — quid scilicet ipsis a me desultatis in dem eventurum sit, quem fructum ex suis idolis et peccatis relaturi sint.

21. IPSI ME PROVOCAVERUNT IN EO, QUI NON ERAT DEUS, etc., ET EGO PROVOCABO EOS IN EO, QUI NON EST POPULUS. — Pro *provocaverunt et provocabo*, he-

(3) Maurer, dereliquisti, 2 fut. apoc. דלית. Vers. 19. Pro et *tracundiam coactatus* est, est hebr. et *excussit, rejecit* eos *præ indignatione*, etc.

braice est *קצ* *kana*, id est ad invidiam, emulationem, zelotypiam provocho, ut cum sponsa unum rivalem proponit alteri, cum ad zelotypiam concitat. Ita enim Judei vanis idolis adherentes, neglecto vero ipsorum Deo, quantum erat ex parte sua, cum ad emulationem et zelotypiam provocabant; unde justè simili emulatione punit eos Deus, *q. d.* Ego vicissim provocho eos ad emulationem et invidiam, preponendo eis alios populos. Nam faciam ut il qui non sunt populus Dei, imo sunt Gentiles et idololatras, feliciter vivant, opibus, imperio et gloria abundant, imo subjiciant et dominantur populo meo, scilicet Hebræis, eosque affligant, diripiunt et occidant.

Aliter hæc explicat Abulensis ut, *et in* capitur pro *instar*, *q. d.* Sicut ipsi irritaverunt me in eo qui non erat Deus, id est facientes de me, vel contra me, tanquam non essem Deus, essemque similis idolis: ita ego irritabo eos in eo qui non est populus, id est instar ejus, qui non est populus meus, sed hostis, « et in gente stulta irritabo illos, » id est ita eos provocho ad iram, vel ad derisum, sicut provocantur homines stulti. Sic enim Babylonii et Romani ludibrio habuerunt Judæos. Verum prior sensus planior est et magis genuinus.

ET IN GENTE STULTA IRRITA O EOS, — commovebo eos ad iram et invidiam, proponendo eis gentem stultam, vilem et ingloriam, scilicet Assyrios, Babylonios, Persas, etc., qui eos superent, subjiciant et diripent (1). S. Hieronymus ad Fabiolam, *De 42 Mansion.*, in ult., hæc refert ad vocationem Gentium, rei eis Judæis, nam caustico, inquit, hoc Moyses extremo apertissime Synagoga projecit, et Ecclesia Domino copulatur; imo eo vel maxime hæc referenda esse docet Apostolus, *Rom. x*, 19: vide ibi dicta. Unde et Theodoretus, *Quæst. XI*, sic explicat, *q. d.* « Sicut vos uno Deo relicto, plures falsos deos ei anteposulistis, sic ego relicto uno populo, conferam omnibus gentibus salutem: verum vos coluistis eos, qui vere non erant dii, nec eos colendo, deos efficere potuistis; at ego gentes insipientes vere implebo Spiritu divino, non autem videntes contabescitis invidia. »

22. IGNIS SUCCESSUS EST IN FUREM MEO, ET ARDEBIT ESQUE AD INFERNI NOVISSIMA (q. d. Ultio iræ et indignationis mee in eos parata est, et exardescet instar ignis, adeo ut ad inferni novissima pertingat: est metaphora et hyperbole, que verbis « quantibus forum, — scilicet de ima et profundissima terra montium loca consumat, et in sterilitatem vertet; hæc enim sterilitatem sæpe comminatus est, sæpe inflixit Deus Hebræis, eorū eorum peccata. Allegorie Procopius, Rapturus, Rabanus, et

Gregorius, XVIII *Moral. xi*, per ignem hunc accipiunt ignem inferni et damnatorum.

Ubi nota *primo*, hunc ignem dici jam successum, tum quia jam exstat ab origine mundi, *Math. xxv*, 41; *Isaia xxx*, 33; tum quia in Dei presentia et prædestinatione preparatus est, ut suo tempore exurat peccatores et reprobos.

Secundo, ignem hunc successo dicit « in furore Domini, » quia auctor illius est furor Domini, id est, voluntas et firmum propositum puniendi impios modo horribili et inaudito, qualem suggerere solet furor. Ira enim et furor in Deo non sunt passiones, quales in nobis, sed voluntas tranquilla et rationalis, acerrima tamen et efficacissima, atque omnipotens infligendi penas æternas: itaque cum ejus effectus omnem furoræm æquet, et etiam superet, merito *favor* dicitur.

Tertio, quod ignis hic « ardebit usque ad inferni novissima, » *q. d.* Ignis ille non solum hic in terra corripit et involvet impios (cum Dominus judicabit orbem), sed etiam in inferno, et in ima terræ voragine in omnem æternitatem ardebit.

Quarto, quod ignis hic « devoravit terram, » id est, universum terræ solum et superficiem, et quidquid ex terra oritur, nimirum omnes arbores, silvas, segetes, herbas; et omnes domus, arces, palatia, urbes, turres, omnesque opes, que his continentur, in favillam et cinerem rediget, *II Petri* cap. ult., vers. 10 et 12.

Quinto, quod ignis hic « montium fundamenta allissime demersa comburet, » tum quia metalla, gemmas omnesque opes in visceribus terræ contentas absumet; tum quia mixta omnia vi sua dissolvit, et in sua primordia ac simplicia principia rediget; hoc est quod canit *Psalm.* *xcvi*: « Montes sicut cera fluxerunt a facie Domini; a facie Domini omnis terra; » et *Judith* cap. xvi: « Montes fundamentis movebantur cum terra; petra sicut cera liquebat ante faciem tuam. » Scimus ingenitæ ardore saxa liquari, et instar torrentis ignei et montibus per plana decurrere: talis erit ignis hic: hunc cogita dum peccas. Quis habitabit cum igne devorante, cum ardoris sempiterni?

S. Prosper gehennæ penas ita paucis, sed nervosis describit, lib. III *De Vita Contempl.*: « Continuis, inquit, gemitis, cruciatibus æternis, dolor summus, penalis sensus, torquent animas, neque extorquet; puniunt corpora, neque finiunt; sibi deputatos ignis non exstinguit, ut permanente sentendi viâ, pena permaneat, et ad dolendum magis quam ad vivendum, æternis corporibus compeditis habeat, quos in flammis vivacibus immortalis secunde mortis occidat. » Hunc ignem jugiter proponat sibi sanctus ille Abbas in *Vita Patrum*, lib. VII, cap. xxy, dicens: « Ego ob peccata mea inferno adjudicavi meipsum, dicoque: Esto cum his quibus dignus es, istis post modicum adnumereberis. Videro igitur ibi pares gemitis et inaccessibiles la-

(1) Ita et Rosenmüllerus. Sed melius parallelismus servatur, si cum SS. PP. hæc referantur ad vocationem gentium.

ertimas. Aspicio stridentes dentibus, et salientes toto corpore, et trementes a capite usque ad pedes. Video et mare ignis bulliens immensibile, et circumfluentes et mugientes, ut putent aliqui usque ad caelos attingere fluctus ignis, et in tremendo illo mari innumerabiles homines defectos, et una voce omnes clamantes et ululantes simul, quales nemo super terram ululatus et voces unquam audierat, et sicut arenita omnis virguli cremare; misericordia autem Dei se avertebat ab illis. Et tunc lamentor genus hominum, quod audeat loqui, vel culibet attentare, tantis mundo repositis malis. Et in his teneo mentem meam, luctum medians, indignum me caelo et terra iudicans.

23. ET SAGITTAS MEAS COMPLEBO IN EIS.—«Complebo, » id est plene immitam, « sagittas, » id est altones et plagas omnes meas.

24. CONSUMENTUR FAME.— Chaldaeus vertit, *adusti erant fame.*

DEVORABUNT EOS AVES.— Pro aves, hebraice est vox רשף *reseph*, quae generaliter significat omne id quod volando adurit, incendit et inflammat; alludit enim per metathesin ad שרף *saraph*, id est incendere, adurere: licet S. Hieronymus *reseph* veritat *repans ventre*, quasi alia metathesi *reseph* alludat ad רשף *raphus*, et רמס *ramas*, id est resperere.

Hic *reseph* vertunt avem, vel volucrum, tam Septuaginta quam Chaldaeus, Symmachus, Aquila, Theodotion et Quinta editio, teste S. Hieronymo in *Habacuc* III et IV; additque Hieronymus Hebraeos dicere *reseph* etiam demonis esse nomen, qui ob velocitatem et discursum, avis et volatilis nuncupetur; unde *Habacuc* III, 4, noster Interpres pro *reseph* vertit, *diabolus*.

Hic *secundo*, *reseph* significat ignem, vel fulgura, quae instar volucrum celerrime discurrunt et adurunt, ut *Psal.* LXXVII, 48.

Tertio, *reseph* significat sagittas ignitas, quas milites poterit et celerrime ex arcibus ejaculantur, ut domos et urbes incendat, ut patet *Psal.* LXXV, vers. 4 (1).

DENTES BESTIARUM IMMITTAM IN EOS.— q. d. Immittam in eos feras bestias, ut lupos, leones, ursos, tigrides. Ita leones in Israelitis idola colentes immisisse Deum docet historia sacra, IV *Reg.* XVII, 25.

CUM FURE TRAHENTUM SUPER TERRAM, ATQUE BERENTIUM.— Hebraice, cum *furore serpentium in pulvere*, id est, cum serpentibus venentis et furibundis, qui reptant et fode cum horrore intentione trahuntur super terram, ut illi in eos deserviant, eos mordeant et lanient (2).

(1) Hic sensus genuinus, scilicet et assumpti tela, seu sagitta ardente. Alioli, peste.

(2) Pro *furore* melius vertas cum Alioli, *venena reptantium in pulvere*.

Vers. 26, 27 ex hebraeo, qui vertuntur videntur, *dixerunt Disperiam eos, delicto ea hominibus eorum memoriam*

28. GENS ABSQUE CONSILIO EST.— Hebraice proponitur *hi*, id est *quia*; unde Vatablus putat hic reddi rationem precedentium, cur scilicet hostes Israelis superbirent, et dicerent: «Manus nostra excelsa, et non Dominus fecit haec omnia, » quia scilicet ipsi sunt gens absque consilio, intellectu et prudentia. Verum *hi* Hebraeis saepe redundat, tantumque sententiam inchoat. Quare Noster recte illud omisit; unde melius haec ad ipsos Israelitas referemus: in hos enim continuo hic detonat Moses.

29. UTINAM SAPERENT, ET INTELLIGERENT, AC NOVISSIMA PROVIDERENT!— Vatablus et Abulensis pergunt haec referre ad hostes Judaeorum, q. d. Si hi hostes prudentes fuissent, intellexissent, viribus non ipsorum, sed meis, puta Dei, factum esse, quod ego gentem hanc meam, scilicet Judaeos, afflixerim et perdidim, non ipsi intellexissent praetera sine fine, sine exitu, eos caecati; intellexissent eadem sibiventura ob peccata propria, quae genti meae evenerunt, inquit Vatablus. Ita enim Assyrii, quia gloriabantur, se destruxisse Israelitas, ideo a Chaldaeis destructi sunt; vicissim Chaldaei, quia gloriabantur se destruxisse Judam, ideo a Persis et Medis deleti sunt, inquit Abulensis.

Verum, ut paulo ante dixi, Moses non curat hic hostes Judaeorum, sed ipsos Judaeos: hos enim licet postea futuros, hie meto novissimorum pungit et stimulat, ut ab idolis ad Deum, a prevaricatione ad penitentiam et legem Dei redeant, q. d. Utinam Judaei per hostes, et tot plagas a me eis immisas afflicti, ad cor redeant, respiciant, intelligant quid sit peccare in Deum; ac provideant quid in novissimo tempore illis eventurum sit, quaeque peccati et impietatis ipsorum futura sit merces, tum in hac, tum in futura vita, vel potius morte et gehenna! Nam, ut ait Sapient: «Memorare novissima tua, et in aeternum non peccabis. » O quam sapient, qui haec sibi et aliis identidem ob oculos ponunt!

Recte Abbas Alexander fratri accedat vieto dixit: «Si in cella tua sollicite cogitare: regnum colorum, et cruciatum aeternum, in cella tua accediam non sentires. » Testis est Sophronius, vel potius Joannes Moschus in *Prato spirituali*, cap. CLII. Rursus cap. CLIX, Alexander ita se excitat: «Vie tibi, Alexander! quanta erit confusio tua, cum ceteri coramibuntur!»

Et cap. CLVI, senex quidam daubus philosophis verbum edificationis a se petentibus dixit: «Eloquentie studiosi estis, non veri philosophi; quoniam enim loqui discitis, quasi loqui nesciatis? Sit

nist hostium injuriam, fastum tibi molestum terrere, ne non agnoscant scilicet Chaldaei Hebraeorum auctorem (Jovam) eorum adterant; ne illerent: Manus nostra vultu, non vero deus, haec omnia fecit. Vocem DENTIBUS Syris et Vulgatas e tribus vocabulis compositam existimaverunt, sed sic dicitur hic, et sic suffixo. A rad. *h* melius, ut videtur, alii deducunt.

ergo philosophiae vestrae opus semper meditari mortem, silentioque et quieti vos assuefacite.»

Abbas Silvanus in *Vitis Patrum*, lib. V, tit. *De Computatione*, raptus, ac rediens ad se, cecidit in faciem, ac flevit; rogatus cur? dixit: «Ego ad iudicium raptus sum, et vidi multos de habitu nostro euntes ad tormenta, et multos saeculares euntes ad regnum.» El lucebat senex, et nolebat deinceps exire de cella sua; sed si exire cogebatur, operiebat capitulo faciem suam dicens: «Quid necesse videre lumen istud temporale, in quo nihil est utile?»

Ibidem, monachus quidam qui negligenter vixerat, aegrotans, raptus fuit ad iudicium, et invenit matrem suam jam mortuam cum his qui iudicabantur. Illa autem, ut vidit eum, obstupuit et dixit illi: Quid est hoc, fili? et tu in hunc locum condemnationis jussus es venire? ubi sunt sermones tui quos loquebaris dicens: Volo salvare animam meam? Confusus ipse, ac rediens ad se inclusit se penitens et plorans negligentiam suam: cumque multi eum rogarent ut a nimio fletu temperaret ne se lederet, noluit consolari, dicens: «Si improprium matris meae sustinere non potui, quomodo Christi et sanctorum ejus angelorum adversum me confusionem poterit in die iudicii sustinere?»

Ibidem alius senex dixit: «Si possibile esset in adventu Dei post resurrectionem, praeter timore interire animas hominum, omnis mundus moretur a terrore atque formidine. Quale est enim videre caelos scissos, et Deum revelatum cum ira et indignatione, et militas innumerabiles angelorum, et totum simul genus hominum intendere? propter quod hic debemus vivere, utpote qui de singulis motibus nostris rationem exigendi simus a Deo.»

Alius senex vidit quemdam ridentem, et dixit ei: «Coram caeli et terrae Domino rationem totius vitae nostrae reddituri sumus, et tu ridet?»

Pie S. Bernardus, serm. *De Apostolis Petro et Paulo*: «Utinam saperent, etc., inquit, ut scilicet aeternitatis imago reformaretur in nobis; videlicet ut presentia moderemur per sapientiam, praeterita per intelligentiam dijudicemus, novissima provideamus ad cautelam!»

Iidem, *epist.* 292: «Utinam, inquit, saperes quae Dei sunt, intelligeres quae mundi sunt, provideres quae inferni sunt! profecto inferna horrores, superna appetunt, quae sunt mundi contemneres.» Ita sapuit Abbas Olympius in *Prato spirit.* cap. CXXI: rogatus enim: Quomodo sedes in hac spehanea? quomodo toleras astus et ciniphas? ait: «Ista idem tolero, ut futuris cruciatibus liberer; ideo ciniphas patior, ut immortalium effugiam vermem; sic et astum patior, aeternum metuens ignem: haec enim temporalia sunt, illa vero aeternum nullam habent.» Ita sapuit et Abbas Moses in *Vitis Patrum*, lib. VII, cap. XXVI, dicens: «Ut in iustitia, regna te trinitum jam agere in so-

pulero.» Et alius cap. XLV, cuius hinc erat quotidiana exercitatio: «Ego, inquit, angelos aspicio, ascendentes et descendentes ad vocationem animorum, et semper faciem meam operior, dicens: Paratum cor meum, Deum, paratum cor meum.» Et alius ibidem: «Ego, inquit, ex quo renuntiavi terrae, quotidie mihi dixi: Hodie renatus es, hodie coepisti servire Deo: sic esto quotidie peregrinus, et crastino liberandus.» Plura attuli *Levit.* XVI, sub finem capituli.

30. QUOMODO PERSEQUITUR (ita legendum est cum Romanis, non *persequatur*) USUS MILLE, ET DUO FUGIET DECER MILLIA.— q. d. Vel ex hoc sane quod dicam, admoneri debuissent, suae impietatis, et ad sapientiam accere, ac discere et advertere iudicia Dei: qui enim fieri posset ut unus hostium persequatur mille Israelitas, et duo vicem eorum decem millia, nisi quia Deus eos tradidit, et quasi vendidit hostibus eorum, et conclusit eos in manibus illorum?

31. NON ENIM EST DEUS NOSTER, ET DI DEORUM, — qui nulla sinunt suorum cultorum peccata, quae impotentes sunt, ut se suosque ulciscantur, ut alicui beneficiant, aut maleficiant, cui rei testes sunt etiam inimici nostri, qui potentiam et severitatem iustitiamque Dei nostri praesuis idolis experti sunt, ut Egyptii, Amalech, Amorriti, et caetera gentes, per quas transivimus, quaeque deinceps eadem experientur (1).

32 et 33. DE VINEA SODOMORUM VINEA BORUM, (q. d. Merito tradidit, id est tradat, Deus Judaeos hostibus suis, quia hic populus, qui mihi fuit quasi vinea electa, degenerare facta est de vineis Sodomorum, et de suburbanis et arvis Gomorrhae, q. d. Pessima facta est, imitata Sodomitas et Gomorrhaeos, ac si ab eis, non a sanolis patribus prognata fuisset (2). Unde et) UVA BO-

(1) Nam aliqui non est sicut rupes (Deus) nostra rupes eorum (hostium), et hostes eorum arbori, id est, ipsi hostes nostri fatentur, deos ipsorum non ea, quae Jova, potentia pollere; nisi enim is populum Hebraeorum ipsorum potestati permisisset, eum non viderent. — De voce *rupes*, quod Dei nomen est, cfr. *Walach. De Viam. entre Egipt. et la Synag.* tom. II, pag. 423 seqq.

(2) Sunt, qui hanc imaginem ad illud respicere existimant, quod de fructibus plantarum in vicinia Asphaltitidis referat vari auctores, veluti Josephus de *Bello Jud.* lib. IV, cap. VII, § 4, et in fructibus caeteros renascentes, qui specie quidem et colore oculibus similes sunt, manibus autem doctis in favillam et cinerem resolvuntur. » Hi fructus vulgo vocantur *pona sodomitica*, quae Hasselquistus in *Itiner. Palest.* fructus esse perhibet *Solan. melongena*, mala insana Auctorum, et quae copiosae, abita, inveni juxta Jericho, in vallibus prope Iordanem, haud longe a mari Moetum. Quod pulvere intus repleta sit, verum est nonnullis, quod Tertentibus pungantur, quae sustulunt totam internam in pulverem redigunt, et corticem solum egregio coloratum integrum reliquit. » *C. C. Septent.* x, 7. Chateaubriand, laudatis aliorum Scriptorum sententiis: «Me vultu hinc embarassat, ait, car je crois avoir trouvé le fruit tant cherché: l'arbuste qui le porte croit par-tout à deux ou trois lieues de Jericho

RUM UVA FELLIS (q. d. Uvae talis vineæ, id est fructus et opera Judæorum sunt fellea, amarissima et pessima. Hinc et) FEL DRACONUM VINUM EORUM, ET VENENUM ASPIDUM INSANABILE, — q. d. « Vinum, » id est doctrina ab his tam impiis expressa et manans, quam ipsi alius propinant, ut in eos sua scelera transfundant, est venenata et lethifera, velut fel draconum, et venenum crudele ac insanabile, quod omnes bibent s per lit et occidit.

Sic Isaias, cap. 1, vers. 10, principes Judæorum vocat principes Sodomorum, et populum vocat populum Gomorrhæ. Sic Ezech. xvi, 3, Judæos impios alloquens, ait: « Pater tuus Amorrhæus, et mater tua Cethæa. » E contrario filii Abraham vocantur Gentiles, qui Abrahæ fidem et opera imitantur. Ita Procopius.

Apposite vir ille honestus, cum quidam ei obficeret familiam ignobilem, respondit: « Mihi probro est genus meum, tu autem probro generi tuo, » uti refert B. Gregorius Nazianzenus, orat. in Nobillem male moratum.

Paulo aliter hæc adaptat Abulensis: « Peccatum, inquit, consummat in tribus: primo, in corde; secundo, in ore; tertio, in opere; ideo ponuntur hic tria, scilicet vinea, quantum ad primum; uva, quantum ad secundum; vinum, quantum ad tertium; et est ordo inter ista, quia ex vinea procedit uva, et ex uva vinum; sic ex peccato cordis procedit peccatum oris, et inde peccatum operis. »

Moraliter S. Gregorius, lib. IV in lib. I Regum, cap. iv 2 vinearum, inquit, appellatione mentis concupiscentiæ recte figurantur, quia reproborum corda inebriant, et a cognitione veritatis alienant. Ex Sodomorum quippe vinea vitem, ex Gomorrhæa ducit propaginem, qui nefandissimis concupiscentiis mentem replet; quasi enim vineam facit, qui inde æterna obliviscitur, unde per concupiscentias ebriatur: et qui se quasi sub umbra vineæ, et amenitate pravæ delectationis refrigerat, æterni sibi incendii retributionem parat; unde hujus vineæ fructus sunt uva fellis, et botrus amaritudinis; uva quippe in visu est, fel in sapore; visum oblectans, gustum amaricans: quia nimirum reprobræ menti valde placet quod concupiscit, sed in æterna pœna, quod sibi modo est dulce, amarescit. »

Denique S. Ambrosius, lib. De Elia et jejuniis, cap. xiv, vinum et ebrietatem hic ad litteram intelligit, notante ea vocari venenum, non tam corporis, quam mentis.

34. NONNE HEC CONDITA SUNT APUD ME, — q. d. Ne putetis quod ego temporis intervallo hos ob-

bouchure du Jourdain; il est épineux, et ses feuilles sont grêles et menus; son fruit est tout-à-fait semblable au couleur et en forme au petit limon d'Égypte. Lorsque ce fruit n'est pas encore mûr, il est enfilé, d'une sève corrosive et salée; quand il est desséché, il donne une semence noirette qu'on peut comparer à des cendres, et dont le goût ressemble à un poivre amer. »

liviscar: nam memoria istarum culpæ, que significantur nomine vineæ, uværum et vini, manet apud me abscondita, et alta mente reposita.

34 et 35. ET SIGNATA IN THESURIS MEIS (q. d. Sicut ea que in thesauris sunt, id est diligenter clausa, ne aliquis ea surripere possit: ita omnia que Judæi agunt et agent, in secreto cognitionis, scientiæ et memoriæ meæ servantur, quasi ob-signata, sigillata et clausa, ut suo tempore eadem puniam et ulciscar. Nam) MEA EST ULTIO, — q. d. Mihi competit, ad me pertinet ultio, meum est ulcisci, illudque non differam: quia instat dies perditionis vestræ et ultionis tei. pora.

Ex hoc loco Abbas Sisois in Vitis Patrum libro V, cap. xvi, Patientia, suasit monacho cuidam læso et volenti se vindicare, ut deo relinqueret vindictam; cumque ille nollet, dixit: « Oremus, frater. » Et surgens dicit: « Deus, jam te opus non habemus cogitare de nobis, quoniam nos ipsi vindictam nostram facimus. » Hoc audiens frater cecidit ad pedes ejus, dicens: « Jam non contendo cum fratre illo; sed rogo, ignosce mihi. » Nostrum ergo est inimicis imprecari Dei non ultionem, sed benedictionem: dei enim est ulcisci, Psal. xciii: « Deus ultionum Dominus, Deus ultionum libere egit. Exaltare qui judicis terram, reddite retributionem superbis. »

Memorable est quod de M. Bibulo viro amplissimo scribit Valerius Maximus, lib. IV, cap. 1: « Hic, inquit, cum in Syria moraretur, duos egregie indolis filios suos, a Gabinianis militibus in Ægypto occisos cognovit. Quorum interfectores ad eum victos regina Cleopatra misit, ut gravissime cladis ultionem arbitrio suo exigeret. At ille oblato beneficio, quo nullum majus tribui lugenti poterat, dolorem moderationi cedere coegit, carnificesque sanguinis sui intactos et vestigio ad Cleopatram reduci jussit, dicendo potestatem hujus vindictæ non suam, sed senatus esse debere. » Itane Gentilis princeps privata injuria, ejusque gravissime ultionem resignavit senatui, et Christianus eundem non resignavit Deo suo?

UT LABATUR PES EORUM, — ut corruant in omnia mala et plagas, presertim coram hostibus (f).

36. JUDICABIT DOMINUS POPULUM SUUM, — q. d. Juste ulciscetur et puniet Dominus peccata populi sui.

ET IN SERVIS SUIS MISEREBITUR. — Ubi eos reverserit, ipsique hæc punitione ad Dominum reverserint, tum rursus Dominus erga eos quasi servos suos misericordia fletetur.

VIDEBIT (enim) QUORUM INFIRMATA SIT MANUS (id est robur, et potentia eorum, ita ut) CLAUSI (etiam in turribus) DEFECERINT (et pauci illi qui erant), RESIDUI (pene omnino) CONSUMPTI SINT. — Hebraice, hi azelad kad, id est, quod absierit manus, hoc est, quod sint sine manu, quod nihil possint, quod

(1) Pro ut alii vertunt, tempore quo, scil. si ulcibit pes eorum: nam iuxta est, etc.

disso'uti sint viribus, et deficientes, ac si manus truncati essent. Unde Septuaginta vertunt παραλυτοι καὶ ἀδυνατοι; (1). Videns ergo hanc extremam infortium eorum miserabitur. « Describitur enim hic tribulatio Judæorum, inquit Abulensis, ad modum civilitatis, que ab hostibus obsidetur, in qua primo defendentes muros lassantur, et moriuntur; deinde capta civitate, illi qui in fortibus castris et turribus inexpugnabilibus se concludunt, fame et siti enecantur, et tandem imbelles vulgus reliquum capitur et consumitur.

37. ET DICET (Deus per Prophetas, quos mittet ad Judæos, ut respiceant et ad Deum redant): UBI SUNT DI EORUM? — Ubi sunt idola vestra in quibus sperastis?

38. DE QUORUM VITICIS COMEDEBANT ADIPES; (insultando hoc dicit: nam in vero et ordinato Dei cultu, adeps omnis victimarum a nemine comedi, sed soli Deo adoleri debebat, ut patet Levit. iii, 17; sic) ET VINUM LIBANINUM (id est quod soli Deo libari et effundi debebat, ipsi sacrilege modo Gentilium) BIBEBANT.

SURGANT ET OPULENTUR VOBIS. — Est enallage persone: transit enim a tertia ad secundam.

39. EGO OCCIDAM, ET EGO VIVERE FACIAM: PERCIPIAM, ET EGO SANABO. — Armachanus in Quest. Armen. asserit se a quodam docto Hebræo accepisse, Hebræa punctanda esse passive hoc modo: $\text{אני אמת ואני אהבתי ואני אהבתי}$ anti amat vaccha machastis vanni erophe, id est ego occidam et vivam, transigam et sanabor; itaque scriptum est in codice conscripto manu Esdræ, qui Bononia apud Patres Dominicanos servatur: quasi hic sit propheta de Christo, de eoque dicatur quod ipse a Judæis sit occidendus, mox a morte propria virtute resurrecturus, quasi dominus vite et mortis. Verum horum penes eum sit fides. Aliter enim legit Noster, Chaldeus et Septuaginta.

40 et 41. LETABO AD COELUM MANUS MEAM (id est jurabo; ritus enim jurantium est, ut in altum manus elevent quasi vocantes in festem Deum qui in albis habitat, q. d. Ego Deus, quasi elata manu jurabo per me et per vitam meam, dicens): VIVO EGO IN ÆTERNUM (uti homines jurant, dicuntque: Vivit Dominus), SI ACCERO ET FULGUR GLADIUM MEUM, ET ARRIPIERIT JUDICIUM MANUS MEÆ (q. d. Cum preparavero gladium in Vobis meæ, ut sicut fulgur luceat, terreat, ac citissime penetret, et ultrix potentia mea conversa fuerit ad faciendum judicium): REDDAM ULTIONES HOSTIBUS MEIS. — Cogita quam terribile sit, critique judicium Dei, præs-

tim extremum, quo damnati adjudicabuntur gehennæ. Audi S. Anselmum, lib. De Misera hominis: « Hinc erubet accusantia peccata, inde terrens justitia; subitus patens horridum chaos inferni, desuper iratus iudex; intus urens conscientia, foris ardens mundus. Justus vix salvabitur: peccator sic prehensus, in quam partem se premet (2)? »

42. INEBRIABO SAGITTAS MEAS SANGUINE (q. d. Sagittas meas omnino imbuam sanguine, scilicet) CRUORE OCCISORUM (ut sequitur) ET DE CAPTIVITATE NUDATI INIMICORUM CAPITIS, — id est eruiere captivorum inimicorum, qui nudati sunt capitis, seu nudato capite, quasi victi et capti, ante victores hostes incedere coguntur (3).

43. LAUDATE, GENTES, POPULUS EJUS. — « Ejus, » scilicet Dei, q. d. O gentes, dum hæc intelligitis, laudate populum Domini, eo quod tam propitium et justum habeat Dominum; licet enim ipse eum ad tempus tradiderit hostibus impiis puniendum, tandem tandem ulciscetur, et rependet talionem hostibus ejus, ac miserabitur populi sui, ad se reversi (4).

Septuaginta paraphrasticè ita vertunt, *Latamini, celi, simul cum eo, et adorent eum universi angeli Dei. Latamini, gentes, cum populo ejus, et roborentur in eo omnes filii Dei: quoniam sanguinem filiorum ejus ulciscetur*, etc. Quod de Gentium vocatione pulchre explicat hic Theodoretus, Quest. XLII; imo Apostolus, Rom. xi, 15: quia sicut ad litteram hisce verbis promittitur liberatio populi Dei a violentia hostium suorum, ita mysticè promittitur liberatio futura per Christum, que tam Gentibus, quam Judæis præstata est.

44. VENIT ERGO MOYSES, ET LOCUTUS EST, etc., IN AURIBUS POPULI, — locutus est populo audienti et auscultanti. Est anacephalæosis; recapitulat enim hic Scriptura quod Moses hoc canticum audivit et didicerit a Domino in tabernaculo cap. præced., vers. 13 et 19, illudque deinde populo promulgavit.

Quærit S. Chrysostomus, in Isaiæ 1, cur canticum hoc vocet canaque Moses, cum potius sit acris populi objurgatio; ac respondet, sapienter

(2) Versus 41 cum præced. jungi potest h. modo: Non vivam in æternum, moriar, nisi accero fulgur gladii mei, id est, gladium meum fulgurantem, etc. Alii, qui vertunt et, non nisi, duo priora versus membra protasin, duo posteriora apodosis constituisse putant. *Judicium*, id est arma judiciorum et puniarum.

(3) *Inebriatio sagittas meas sanguine, et gladius meus nebulis carnis, sanguine confessorum captivorum, de capite principum habitum*: in quo versus iam Lowthian observavit, hoc eripi penultimè artificio, ut posteriora membra ad priora referenda sint alternatim hoc modo: *Inebriatio sagittas meas sanguine, sanguine confessorum captivorum, et gladius meus vorabit carnes de capite principum hostium. Simile exemplum vide Ps. xxxii, 13, 14.*

(4) *Maurer, jubilate, gentes* (sic poetice vocantur tribus Israelis), *populus ejus. Rosenmüllerus, vocat populum, et populus ejus*, id est, una cum populo Dei.

(1) *Manus hic est idem ac robur, vires. Totus locus ex hebr. sic verti potest, nam judicabit, castigabit Jona populum suum. et (postquam scitis penarum dederit) servorum suorum miserabitur: quando viderit evanuisse vires, nec superesse quemquam qui eis opem ferat, proprie, et deferre clavum (maucipia) ei missum, id est liberum (alii ex arabico loquendi usu, connubio junctos et calices), tunc dicit: ubi sunt eorum dii, et rupes illa ad quam confugerunt, etc.*

eum id facere, ut eum leniat asperitatem oburgationis. Ex usu, ait, spiritalis sapientiae, modulatione cantici dejectionem ei suffuratus est. Nimirum ars fuit boni pastoris animarum, quasi ad fistulam edulcorare ovis amara pabula, quae tamen noverat profutura salutis.

46. PONITE CORDA VESTRA IN OMNIA VERBA, (mentem apponite, et attendite ad omnia verba mea) quae EGO TESTIFICOR (id est serio praedico) VOBIS, — in hac die qua moriatur, adhibitis testibus, scilicet invocans caelum et terram (4).

48, 49 et 50. LOCUTUSQUE EST DOMINUS AD MOYSEN IN EADEM DIE, DICENS: ASCENDE IN MONTEM ABARIM, etc., QUEM CONSCENDENS JUNGERIS POPULIS TUIS. — Hinc satis colligitur Moysen, eodem die quo caecum hocvaticum, conscendisse montem, ex eoque speculatum esse terram sanctam, ac mox vita esse defunctum.

49. ABARIM, ID EST TRANSITUM. — *Tō transitum*, non est in Hebraeo, sed ab interprete explicationis gratia est additum; nam *Abarim* hebraice

(4) Vers. 47. Sensus est: Non est hic sermo minoris momenti, quam ut eum perpendatis, quippe quae est vita vestra.

significat transitus in plurali: forte quia per eum pluribus viis ex Moab transibatur in Chanaan. Unde Chaldaeus Interpres montem *Abarim* vertit, *montem transcuntium*. Rursum per hunc montem transivit Moses, non in Chanaan, sed ex hac vita in limbum, et inde in caelum. Conscendamus et nos cum Mose super montem Abarim, et transitum nostrum ex hac vita in alteram speculemur, quae ibi nos domus exspectet, quae locus, qui cives, quod saeculum, quae aeternitas, discamusque mori et transire. Ita ascendit S. Basilus, sed Mose directus, de quo audi S. Gregorium Nazianzenum in ejus laudibus: «Cum autem cursu confecto, fideque servata resolutionis desiderio teneretur, tempusque coronarum appelleret, atque illud quidem non audisset: Ascende in montem, et morere; verum, Morere, et ad nos ascende; hic quoque miraculum edit superioribus nequaquam inferioribus. Nam cum ferme mortuus et inanimis esset, maximeque ex parte vita perfunctus, circa extremos sermones invalescit, ut cum pietatis verbis abscederet.

IN MONTEM NEBO. — Nebo erat jugum, vel cacumen montis Abarim.

52. E CONTRA, — e regione.

CAPUT TRIGESIMUM TERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Moses moriturus benedixit Israeli et singulis tribubus, eisque ventura predicta.

1. Haec est benedictio, qua benedixit Moyses homo Dei filius Israel ante mortem suam. 2. Et ait: Dominus de Sinai venit, et de Seir ortus est nobis; apparuit de monte Pharan, et cum eo sanctorum millia. In dextera ejus ignea lex. 3. Dilexit populos, omnes sancti in manu illius sunt; et qui appropinquant pedibus ejus, accipiunt de doctrina illius. 4. Legem praecipit nobis Moyses, hereditatem multitudinis Jacob. 5. Erit apud rectissimum rex, congregatis principibus populi cum tribubus Israel. 6. Vivat Ruben, et non moriatur, et sit parvus in numero. 7. Haec est Judae benedictio: Audi, Domine, vocem Judae, et ad populum suum introduce eum; manus ejus pugnabunt pro eo, et adjutor illius contra adversarios ejus erit. 8. Levi quoque ait: Perfectio tua, et doctrina tua viro sancto tuo quem probasti in tentatione, et judicasti ad Aquas contradictionis. 9. Qui dixit patri suo et matri suae: Nescio vos, et fratribus suis: Ignoro vos, et nescierunt filios suos; hi custodierunt eloquium tuum, et pactum tuum servaverunt. 10. Judicia tua, o Jacob, et legem tuam, o Israel, ponent thymiana in furore tuo, et holocaustum super altare tuum. 11. Benedic, Domine, fortitudini ejus, et opera manuum illius suscipe. Percute dorsa inimicorum ejus, et qui oderunt eum non consurgant. 12. Et Benjamin ait: Amatissimum Domini habitabit confidenter in eo; quasi in thalamo tota die morabitur, et inter humeros illius requiescet. 13. Joseph quoque ait: De benedictione Domini terra ejus, de pomis caeli, et rore, atque abyso subjacente. 14. De pomis fructuum solis ac lunae, 15. de vertice antiquorum montium, de pomis collium aeternorum; 16. et de frugibus terrae, et de plenitudine ejus, Benedicito illius, qui apparuit in rubo, veniat super caput Joseph, et super verticem Naphthali

inter fratres suos. 17. Quasi primogeniti tauri pulchritudo ejus, cornua rhinocerotis cornua illius: in ipsis ventilabit Gentes usque ad terminos terrae; haec sunt multitudines Ephraim, et haec millia Manasse. 18. Et Zabulon ait: Latere, Zabulon, in exitu tuo, et Issachar in tabernaculis tuis. 19. Populos vocabunt ad montem, ibi immolabunt victimas justitiae. Qui inundationem maris quasi lac sugent, et thesauros absconditos arenarum. 20. Et Gad ait: Benedictus in latitudine Gad; quasi leo requievit, cepitque brachium et verticem. 21. Et vidit principatum suum, quod in parte sua doctor esset repositus: qui fuit cum principibus populi et fecit justitias Domini, et judicium suum cum Israel. 22. Dan quoque ait: Dan catulus leonis fluet largiter de Basan. 23. Et Nephthali dixit: Nephthali abundantia perfructur, et plenus erit benedictionibus Domini; mare et meridiem possidebit. 24. Aser quoque ait: Benedictus in filiis Aser, sit placens fratribus suis, et tingat in oleo pedem suum. 25. Ferrum et aes calcementum ejus. Sicut dies juvenitum tuae, ita et senectus tua. 26. Non est Deus alius ut Deus rectissimi: ascensor caeli auxiliator tuus. Magnificentia ejus discurrunt nubes; 27. habitaculum ejus sursum, et subter brachia semperiterna: ejiciet a facie tua inimicum, diceque: Conterere. 28. Habitabit Israel confidenter, et solus. Oculus Jacob in terra frumenti et vini, coeli que caligabunt rore. 29. Beatus es tu, Israel; quis similis tui, popule, qui salvaris in Domino? scutum auxilii tui, et gladius gloriae tuae: negabunt te inimici tui, et tu eorum colla calcabis.

1. HEC EST BENEDICTIO, QUAE BENEDIXIT MOYSES HOMO DEI FILIUS ISRAEL. — «Homo Dei,» id est amicus, propheta, legislator, doctor et princeps Dei. Vide dicta I *Timoth.* vi. 11.

2. DOMINUS DE SINAI VENIT, ET DE SEIR ORTUS EST NOBIS: APPARUIT DE MONTE PHARAN. — Judaei aliqui sic exponunt, *q. d.* Deus primo praesentavit legem suam Idumaeis, qui habitabant in Seir, et erant de semine Isaac; verum cum Deus pronuntiaret Decalogum, et pervenisset ad quintum praecipitum: «Non occides,» dixerunt Idumaei: Nolumus istam legem, quia patri nostro dictum fuit: «Vives in gladio,» *o Genes.* xxvii. 39. Deinde venit Deus ad Ismaelitas, posteros Abraham, habitantes in Pharan; cumque eis legeret praecipitum sextum: «Non moechaberis,» recusarunt et illi, dicentes, quod patri suo dictum esset eum valde debere multiplicari, *Gen.* xxi. 13. Unde tandem Deus venit ad Judaeos in Sina, eisque Decalogum proposuit, qui eum avide acceperunt, hocque esse quod hic dicitur: «De Seir ortus est nobis;» quis non rideat nugones et fabulones istos?

Sensus ergo est, *q. d.* hominum de Sina venit ad nos (1), dum inde nobis legem dedit et promulgavit, *Exodi.* xix et xx. *Secundo*, in monte Seir, quasi sol quidam nobis exortus est, cum multis morsu ignitorum serpentum vulneratis, serpentem anemum erigi jussit, quem qui aspicerent, sanarentur, *Num.* xxi. Hoc enim contigisse eo tempore, quo Hebraei circumierunt montem Seir, sive Idumaeam, colligitur *Deut.* i. 49, et cap. ii. 28. *Tertio*, in monte Pharan apparuit nobis, dando coturnices, et judices 70 constituendo, *Num.* xi.

(1) Pro *nobilis*, in hebr. est *is*, scil. Israelitis, qui infra vers. 3 et 4 designantur.

Huc alludit Habacuc, cap. iii, vers. 3, dum ait: «Deus ab Austro (ab Idumaea, quae Judaeae est Australis) veniet, et sanctus de monte Pharan,» *q. d.* Filius Dei, qui in monte Pharan et Seir Judaeis apparuit, nec postea visus est, sed ibi quasi delituit, ad nos veniet manifestus, dum carniem nostram assumet.

Ubi nota: Sina, in quo data est lex vetus, fuit typus Sionis, in qua promulgata fuit lex nova in Pentecoste; in Seir serpens aneus, fuit typus crucis Christi in Pharan, ubi 70 judices impleti sunt spiritu Dei, fuit typus missionis Spiritus Sancti in Apostolos, et septuaginta discipulos Christi.

Imo S. Augustinus haec propheticam ad litteram de Christo intelligit. Sina enim, inquit, hebraice idem est quod tentatio (si videlicet per metathesin a radice *נשא*, id est tentavit, derivetur). Venit ergo Dominus, puta Christus, ex Sina, id est ex tentatione passionis et mortis. *Secundo*, Seir, id est pilosus, significat peccatorem Christus ergo illuxit ex Seir; quia sedentibus in tenebris et umbra mortis lux orta est per Christum, vel ex Seir, id est ex Gentibus peccatricibus: in hi enim claruit praedicatio et gratia Christi. *Tertio*, festinavit Christus ex monte Pharan, id est fructifero, hoc est Ecclesia, cum multis millibus Sanctorum, qui per Christum sanctificati sunt, cum quibus venit, id est venit, Christus ad Israelitas in fine mundi colligendos et convertendos. Verum hic sensus potius allegoricus est, quam literalis.

ET CUM EO SANCTORUM MILLIA, — puta millia angelorum, qui deo semper adstant et ministrant, *Daniel.* vii. 10. Rabini per sanctos accipiunt Prophetas, et doctores qui condiderunt Thalmud; eo quod hi suum Thalmud, illi suas prophetias,